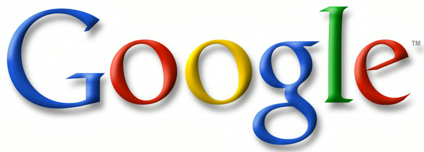

Ivan Kukuljević-Sakcinski
(Biography)

Stjepan Mirković

Agram 1861

(Serbo-Croatian)

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

Napisà

Stjepan Mirković.

U všech nových národů i dávných
Chválu měli vážni předkové,
I my vlastenci a bratrové
Slavme slavně slávu Slavóv slavných.
Ján Kollár.

IVAN KUKULJEVIĆ

SAKCINSKI.

Napisà

Stjepan Mirković.

U všeh nových národů i dávných
Chválu měli vážni předkové,
I my vlastenci a bratrové
Slavme slavně slávu Slavóv slavných.
Ján Kollár.

U Zagrebu 1861.

Brzotiskom Dragutina Albrechta.

Pogrešno je na 5 st. 29 redku: njegovim m. svojim a ovdje ondje imade i još po gdjekoja neznatna tiskarska grieška.

Presvietloj gospojici

KORNELIJI KUKULJEVIĆA

SAKCINSKOGA

rodjenoj

pl. Novak

mali ovaj darak

na

milu uspomenu Kukuljevićeva povišenja

na čast

velikoga župana

posvećuje

s iskrenoga štovanja

misli i ćućenja svoja; pa zato, bila jim djela ma još toliko majstorska, narodna nisu, ele ni od osobite koristi narodu. Istom prije trideset godinah udariše naši književnici narodnim putem, pa smo u to malo godinah izveli više po narod, nego prije kroz viekove. Sadašnji književnici možda i nisu onolika duha, kako njeki iz starije naše dobe, ali su pristali *uz narod*, i u njem crpili svoju snagu, da mu osvietljaju lice i pribave u svietu ime, kojega po duševnih svojstvih ide, da mu probude samosviest i ponos, bez čega će svaki narod, bio još onoliko mnogobrojan, ostati u mraku narodnjega mrtvila a prije il poslje izgubiti se bez traga u poviesti! A to je bome dosta zaslugah, za probuditi želju upoznat se š njimi i naučiti se od njih domovinu ljubiti i svojim se narodom ponositi. Niti se to dade okrstiti manijom, što je i *sviet naš* zaželio dobiti životopisah pa makar i živućih jošte *muževah*; inače smo voljni tim dokazati, da je naš narod prosvjećeniji od Francezah, Talijanah, Niemacah pak i njihovih sljedbenikah Čehah i Madjarah; jer svi ti takovih već imadu, da i nespomenemo konverzacions-leksikone, u kojih ima skoro polovina životopisah još živućih ljudih. —

Uspomena glasovitih muževah baš kai i nazočnost znamenitih umjetninah pobudjuje i obodrava duh kad i kad na razmatranje, — pa ako su naši, i na *narodni ponos!* —

Na višestranu želju za Plutarkom napisao sam i ja njekoliko životopisah živućih glavnih zatočnikah narodne knjige, da narod pozna svoje prijatelje i njimi se ponosi; i bio bi jih rado vidio ovdje u jed-

noj kitici, da nisam imao razlogah okanit se za sada te namjere, te prema okolnostim vremena prstom pokazati rodu bez svakoga laskanja samo najjaču polugu, najglavnijega zatočnika hrvatske narodnosti.

A presvietloga gospodina Kukuljevića molim javno, da mi oprosti ovu smjelost, koju je poštena namjera i iskrena volja nadahnula i u pisanju pratila.

U Zagrebu na dan sv. Save 1861.

Stj. M.

— — — — Kukuljević Ivo
Oštra uma, duboka razuma,
Znanac naših slavenskih starinah,
Sve što piše za srdce se prima.
Pokret 1848 i 1849. god.

Mislim, da će svatko nuzame pristati, davši u čovječanstvu odlično mjesto onim, kojim je od Boga dano, da stvore velikih promjenah u mislih i činih u više tisućah suvremenih ljudih. Takovi su muževi, po mom mnienju, od svih ljudih najznamenitiji. — Ma ako i nisu uviek najveći i prvi u kojem narodu, — samo dok im je mrežica okolnostih, koje su od njih zavisile, — jer su jih oni umjetno i vješto preplitali u tu svoju mrežicu, — podpomagala k velikim promjenam, kojim su oni davali prvi povod i zarod: znameniti su i sjede na odličnom mjestu čovječanstva. Mora bo u istinu, da je jak i djelotvoran duh, nariešen riedkimi svojstvi, koj je dobio tolik upliv na srdce i um množine suvremenikah, da su jim novi pojmovi postajali važni i da su stali i počeli stari i okorjeli već običaj ostavljati.

Jest, mislim a i nevaram se, vriedno predati u ruke čitajućega svieta crtice iz života muža riedkih sposobnostih, u koga je: trudom do izvrstnosti izoštren talent, neutrudna marljivost, žarkom ljubavju za domovinu i sve što je njezino plamteće srdce, koj si je velikih zaslugah stekao na polju književnom i javno državnom, to kano činovnik, to kano gradjanin; koj je branio narodove zahtjeve ciceronskom rječitosti, kano da je suzbijao kopjem i oštropercem, koga istinski rodoljubi, što dalje to više, štuju kano čovjeka poštena, od dobra značaja i tvrde značajnosti, komu se sa zaslugah razsù slava poput glasa od jake trublje ili zvonova zvuka, ne samo po našoj domovini, nego ga slavi pripoznavajuć

mu zasluge cielo inozemstvo onom slavom, koja samo mudre kruni i puna činah puštà oko glave tràke svoje, plaćajući do vieka trudove vrlih gradjanah.

Ivan Kukuljević Sakcinski je to.

Tumačnik i jamac za istinu tih doista neprehvaljenih riečih bit će rieči i djela njegova, iliti riečju: *život* Kukuljevićev, kako ga nalazim u *javnih* listovih i kako je meni poznat.

Rodio se I. K. S. u Varašdinu 29. svibnja god. 1816. [1]) Stariji i predji su mu iz Hercegovine i Bosne, odkuda i mnogo inih hrvatskih porodicah poteče,[2]) a potonji mu bijahu iz Bribira i našega Senja, veli bo sam: što su mi predji bili Senjani, od sada ću se više nego ikada ponositi. [3]) *Otac* mu bijaše *Antun* Kukuljević Sakcinski velmožni gosp. kralj. savjetnik i vrhovni ravnatelj učionah. Onaj isti je to vriedni i umni starina, koj je god. 1825 i 1826 kano poklisar trojedne kraljevine kod stališkoga, a god. 1830—1836. kod velikaškoga stola na saboru ugarskom u Požunu [4]) i u obće na velikih spravištih u Zagrebu, onako odvažno branio prava naroda i svjetovao, da se uvede *narodan jezik.* [5]) Taj poštenja dostojni starac umrè zaboravljen od vlade i naroda g. 1851 u svom samotnom stanu Tonimiru, te je pokopan u varašdinskih Toplicah. —

Mati mu bijaše *Antonija* Labaševa, sestra umnoga *Ivana Nep. Labaša,* vriednoga poznatelja naših starinah.

Kao otac, tako je i sin podpuno oduševljen za stvar pravednu i narodnu, samo moram primjetiti, da što je u otcu bila klica, u sinu da se je više razvilo, i stabaljce da je u ovom postalo stablom. Za duh bo *Ivanov* nisu dosta kojekakve prepone; jer kako ćemo vidjeti, što god nije valjalo, harao je i obarao riečmi i govorom, listovî i dopisi, baš kao što hrabri junak iz petnih žilah hrva zidove i kule, u kojih mu se krije onaj, koga želi dobiti živa i neoštećena, te neprestane jurišati, dok mu želje uspjeh neovjenčaju.

---

[1]) Čitanka za gornje gimnazije. I. K. S.
[2]) Putovanje po Bosni. Od Iv. Kukuljevića Sak. u Zagrebu 1858.
[3]) Danica 1843 br. 47.
[4]) Србске Новине бр. 51. година 10. стр. 242.
[5]) Narodne Novine one godine.

O nježnoj dobi I. Kukuljevića i potljašnjem *sukromnom* životu zanimivoga tog muža, neću ovdje i nemogu ništa pisati; to bi mogao koj pouzdani mu prijatelj ostaviti budućnosti, a ja ću doista, ako mi Bog i sreća dadu, da što god saznam, bud po njem samom, bud po prijateljih mu, sve točno i *savjestno* zabilježiti, da se znade kakova je muža porodila Hrvatica.

Nižje škole i gimnaziju i akademičke nauke izučio je u Zagrebu, bivši kroz 8. godinah u plemenitom konviktu. God. 1833. stupio je u c. k. vojsku; [1]) služio je u ugarskoj gardi u Beču do god 1840., odkuda je otišao u Italiju k jednomu ugrsko-slovjenskomu puku kano *nadporučnik*. Pošto mu se želja, da bude premješten u koj graničarski puk, nije izpunila, nije više htjeo služiti no je izstupio god. 1842. iz kr. vojske.

Još u vojničkom staležu vidimo Kukuljevića radena na polju narodne književnosti. Bijaše te i kakov podupiratelj Danice i Nar. Novinah: pjesmami, dopisi i inimi članci, što je čitajući naš sviet velikim veseljem čitao. Da napomenem od prvoga njegova djelovanja samo kano za primjer izvadjeno iz nječijega dopisa, gdje spominje članak: »Nješto o dogodovštini velike Ilirije od I. K, S.,« koj je zaista patriotičkom vatrom pisan i kojemu pravu pozornost i uvaženje nitko po pravici uzkratiti nemože i neće.« [2]) Osim mnogih pjesamah, od kojih mi se čini, da je prvi plod njegove mašte »Tuga za ljubom« spjevana u Beču god. 1837. štampana u Danici iste godine, spjevao je Kukuljević junački igrokaz: Juran i Sofija poznat občinstvu po toliko putnom već igranju. Štampan je god. 1838 a igran u Zagrebu kao *prvi kazalištni narodni komad.* —

God. 1848 posloveniše si ga braća Kranjci.

Izstupiv god 1842 iz vojske dobio je županijsku službu začastnoga malog sudca u zagrebačkoj županiji. [3]) God 1845 izabran je u varaždinskoj reštauraciji sa 534 glasa za kotarskoga sudca u županiji varaždinskoj, [4]) gdje je bio nepristran i u punoj mjeri pravedan; a god 1848 postadè zemaljskim arkivarom.

---

[1]) Kapesni slovniček novinarský a konvers. Sepsal Rittersb., u životopisu I. K. S.
[2]) Ilirske Novine god. 1842 str. 71.
[3]) Kapesni slovniček.
[4]) Narodne Novine 1845 god. br. 102.

Već u to vrieme bijaše mu se razsuo s književnih radnjah takov glas u narodu, da je dopisnik srbskih Novinah rekao o njem: „Naš obšte poznati i vele obljubljeni domorodac Iv. Kukuljević Sakcinski [1]) — Nastojao je on, da uzčuva: jezik, običaje i čistotu naravi hrvatske, jednom rieči *narodnost*, što je ono blago i dobro, koje nam pripada po pravu prirode. Ma i što je plemenitije, što uznešenije, nego imati sebe uviek pred očima, krepost još više uznositi, a mahne izpravljati; da! što može biti spasonosnije, nego kad se narod osviesti i spozna da živi, te se može natjećati s drugimi narodi u kolu?! — A to upravo bijaše Kukuljevićeva želja, što je jasno pokazao, bilježeći domaće običaje, sakupljajući pjesme, izdavajuć narodni ponos probudjujuće povjestne komade, podpuno se držeći onoga, što je jednom rekao: „Nije sumnje, naš narod ima za sve umjetnosti i znanosti prikladnosti i duha, može biti više nego ikoj drugi na svietu, ali fali mu izobraženost i narodni ponos, koj je najveći pol k svoj radinosti dohovnoj. [2])

U tu mu dobu pada drama *Stjepko Šubić* u Zagrebu 1843. a započeše mu se *Različita djela* u 4 sveska, tiskana u Zagrebu 1842—47. Ova se djela sastoje iz pripovjestih, kazalištnih komadah i pjesamah, k ovim pesljednjim pridao je i narodne *hrvatske* pjesme, što jih je sabrao u Hrvatskoj, Ugarskoj i u Austriji. Od pripovjedakah je god. 1846 preveo K. Vl. Zap u Poutniku pripovjest „Bulgar“ na jezik česki i časopis »Ost und West« na njemački. Izdao je tada Kukuljević svojim troškom staro-dubrovačku pjesmu; *Trublja Slovinska od Menčetića,* zatim: *Malo zrcalo naroda slavjanskoga* (polag slovačkoga po Kollaru). U Zagrebu kod Dr. Lj. Gaja 1844. — *Pleme grofovah Oršićah,* historički spisao. A trudio se je o izdanju klasičkoga djela »Iskrice« slavnoga Nikole Tomaseja.

Dà! reći se i priznati mora, da je K. i *domorodac* i *Slovjen,* sve bo njegove su misli skroz i skroz narodnoga duha i slovjenske, a iz mislih bivaju djela i time su sva djela moja vavik slavjanska, veljaše on. [3]) A to nam zasvjedočuje sve što djeluje go-

[1]) Србске Новине. 10. година бр. 62.
[2]) Danica 1842 str. 79.
[3]) Danica god. 1841. Dopis iz Milana od 18. lipnja.

vorom, perom i činom, kao i njegove političke pjesme s naslovom: *Slavjanke* s historičkimi razjasnjenji, koje je izdao god. 1848.

Više nego iste književne radnje raznosilo mu je poput bure slavu po narodu, što je kano lav branio i borio se riečju za stvar narodnu, nezaziruči se nikoga.

Nije mi volja, a kao mladić, koj bijah diete onda, neimam ni dostačne izkustvom pribavljene gradje, da govorim ovdje na dugo i široko od onih tužno-sretnih okolnostih i danih, što su hvala Bogu projurile, poput hitre poplavice, ostaviv vendar za sobom njekih plodonosnih posljedicah, od prilike kako ostavlja Nil, kad splavi mulj.— Zahtievanja naše ustavne braće Magjarah biahu se u toliko razžestila, da jih nije bilo moguće snositi; s toga ono gibanje u južnih Slovjenah. A u kakovu su škripcu na pose Hrvati bili, dovoljno, premda u kratko, kazuju nam listovi onih danah.

Bijaše tad kod nas da se Bog smiluj! ljudih množina, što je za norod bila opasna stranka! —

Kad je god. 1842. u zimi Kukuljević ostavio Zagreb i pošao u hrvatsko Primorje, napisao je u Danicu medju ostalim ove redke: „Zimne misli letahu po mojoj glavi i mnoga srdca naših zemljakah gledah smrznuta i ledena, kao da nad njimi nikad sunce nebijaše i kao da jim oko ni plamena ni vatre ni iskrice neima.“ [1])

Rekao bih, pomisao božja odabrá tad Kukuljevića, da ga učini njetilom, koje će uzplamtiti, ili barem ugrijati, oledjena i studena srdca Hrvatah i Slovjenacah, pobudjujući jih na ljubav sa šakom naših prvakah u preporodjenju, dočim je pristao nuz poljačkoga pjesnika *Krasickoga*, čuvstvujući:

„Svięta milości kochanéj ojczyzni!“

Dočim se je pobratio i pristao u jednu misao s onim velikim Slovjenom, otcem Slavi dcere, i vjernim priateljem njegovim Janom Kollarom, koj popjeva:

Nuže! pokud srdce mlade bije,
Hled'me štesti wlasti laskawé! . .
Bdici probuzujte dřimave,
Tepli chladne, živi vše co hnije,

---

[1]) Danica 1842 str. 54. Pod zimnimi misli, razumjevao je njeke političke članke našeg Lj. Vukotinovića.

Věrni zrádné pošlapejte zmije,
Štedri haňte oči šilhave,
Pilni zbeř tu, kteru krevave
Mozole ji a pot bratrů pije."

Dočim je podpuno jedne misli s nesretnim ali za sve to najvećim Poljakom Adamom Mickiewiczem, koj počimlje svoga pana Tadeusza sa:

„— — Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie;
Ile cię trzeba cenić, ten tylko cię dowie
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknie po tobie."

Kakovu slast ćuti mladić, kojega srdce ljubi domovinu, kad čuje Kukuljevića vatrom i uzhićenjem govoriti o domovini i narodu svom! Čuti ga treba — —. —

On je već prije pisao: „Kad sam stupio jašuć na konju na grobničko polje, gdje se grozna sila mongolska po slozi ilirskoj za uviek utamani i gdje oholost i smjelost azijatska kaznu primi i grob svoj nadje, poćutih takov ponos u sebi, kao da sam i sám u bitvi onoj bio." [1])

Tako kaže, koj je putovao mnogo po svietu, putovao i po kopnu i po moru — koga je sviet izobrazio! —

Taj Kukuljević je sa šakom svojih drugovah domovini i narodu svomu viernih sinovah u tiesnom i prijateljskom savezu radio i govorom i perom postupno o jeziku i narodnosti, slobodi i jednakosti i o savezu sve jednoplemene naše braće pod jednom krunom, ka kojoj smo se za Ferdinanda i mi Hrvati svojevoljno priklopili; a to je naša veličina, naša slava, naša korist, to da znamo, zahtieva duh slovjenskoga vieka, komu se nesmije oglušiti nijedan slovjenski, a najmanje od prirode mnogo nadareni hrvatski narod.

Upravo Kukuljević je bio, koga nam najnovija poviest kano narodnosti i municipalnosti naše najžešćega i najvatrenijega branitelja predočuje. Neću tim reći, kao da je bio sam samcat na tom svetom polju; bilo je i kod nas *dosta* braniteljah naše stvari i dieliše jih u prenapete i umjerene domorodce. Ivan Kukuljević, za sve što je bio jedan od najvatrenijih, bijaše u broju umno-umjerenih, pravdu ljubećih domorodacah.

---

[1]) Danica 1842 str. 54.

Govori njegovi, što jih je držao u spravištih, jamac su tomu. Kao govornika nalazimo ga ponajprije u velikom spravištu zagrebačkom držanom 11. travnja 1843. gdje je na stališe i redove govorio radi *censure* i *nevinog imena ilirkoga*. Prva stran govora je u toliko važna, da mi se neda na ino, nego ju ovdje sobčiti. Glasi od rieči do rieči:

„Presvjetli itd. Poznato je stanovnikom hrvatske naše domovine, koliko unutarnje nevolje, kolike duševne tuge morali su već do sada podnositi svi oni, koji su u novije vrieme, upaljeni ljubavju za svoj rod i jezik i za domovinu svoju, počeli misliti i raditi kao vjerni domorodci, kao iskreni rodoljubi i kao vriedni potomci *slavjanskih* predjah svojih, noseći i ćuteći slavjansku krv u sebi. — — Neću ovdje govoriti o velikih i najboljih poglavarih ove države, kojim su sadašnje okolnosti stvorile toliko gorkih danah; neću govoriti o protivnicih narodnosti naše hrvatske i neprijateljih cieloga naroda slavjanskoga, koji su svakomu domorodcu toliko krat urinuli mač u srdce; — sve je pretrpljeno, sve će vremenom biti i zaboravljeno. Mi smo bili do sada strpljivi; jer duh naš bio je slobodan; nije ćutio lance, te se je mogao razvijati i braniti proti svakom napadanju; ali sada počimlje se već voditi boj i proti *duhu* našemu i proti *mislim* našim! mi nesmijemo već misli naše objavljivati svietu, jer se one na drugi način izjasnjivaju, a našoj literaturi i razviću narodnosti stavljaju se grde zapreke, proti očitoj volji milostivnoga kralja našega, koj želi i zapovieda, da se tomu nikakove granice neimaju stavljati; od koga pako bivaju najveće zapreke? Od *censure*, od jedne časti, koje mi u našem zakoniku ni nepoznamo; od jednog čovjeka, koj je u našu domovinu kao tudjinac poslan i koj duh niti jezika niti naroda našega nepozna! Cieli kupovi pisamah počivaju sad već u prahu, koji diktatorskim podpisom *ad typum non admittitur* zahman čekaju da bieli sviet vide; toliki duha puni zemljaci uztežu se što pisati i misli svoje tiskom priobćiti, bojeći se jur unapried, da će jim trud zahman biti i da će njihovo djelo pod pandje tigrove doći — zato ja u ime svih literatorah slavne stališe i redove učtivo molim, da sredstva poprimiti udostoje, kako da se naša literatura bude mogla slobodnije kretati, da se pisma, koja o narodnosti i tako zvanih: pitanjih života našega rade, nezabranjuju i da se nečuveni despotizam cenzure naše ukine, budući da mi već ni takove stvari, koje su u Beču, Pešti i u našem carstvu tiskane, citirati i na novo tiskati nesmijemo. Nu za jedno pozorne činim slavne stališe i redove da cilj naš prije postići nećemo, dok se za cenzora nepostavi takov muž, koj je u našoj domovini rodjen i koj jezik naš dobro poznaje; — zajedno molim slavne stališe i redove, da

se proti istomu sadašnjemu cenzoru od strane slavne ove varmedje u našem državnom saboru tužba ili *gravamen* podigne, kao proti čovjeku, koj naš materinski jezik nezna, i koj ne samo pojedine osobe nego i sve domorodne literatore i sve domorodce sumnjivimi čini, budući da radi jedne jedine rieči *car* ciele sastavke izbrišuje i za tim po svietu razglašuje, da mi od *cara ruskoga*, od izdanja naše domovine, i od propasti našega vladanja snivamo, a to niti znati neće, da smo mi vjerni podložnici onoga vladara, koj u Beču stoluje i kojeg mi našim zovemo.«

Znamenito je, da je Kukuljević bio *prvi*, koj je poveo govor o nepravednosti *censure*. Ovoj strani govora bilo je s vremenom zadovoljeno od dotične vlasti, ali drugoj ovdje nesaobčenoj o *imenu ilirskom* nije poslužila sreća u samom narodu da se tvrdo uzdrži, premda od vlastih bje potvrdjena; jer pravedno reći moramo, da u istinu ni Gaj ni poslje njega još nitko nije temeljito dokazao, da su Iliri sbilja bili Slovjeni, t. j. ljudi našega porekla.

Znamenito je i to, da, je upravo Kukuljević bio *prvi*, koj je na soboru kraljevinah Hrvatske i Slavonije držanom 2. svibnja 1843 rieč poveo, da se *hrvatki jezik uvede mjesto mrtvoga latinskoga kao saborni i uredovni jezik.* Prekrasni njegov govor, premda je već tiskan, vriedno je ipak ovdje sobčiti, da pripomogne razjasniti zamršaje onih godinah. Ovako je govorio:

Preuzvišeni Gospodine grofe Bane!

Presvjetli Velmože!

Slavni stališi i redovi!

Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaisto radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, nesamo u Akademiji, nego u cielom dištriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženji stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrstno nauče. Nu pitam ja s poniznim dopuštenjem: za kakovu će korist i svrhu biti učenje našega jezika? kakovim uspjehom? kakovom posljedicom? kakovim trudom učit će se ga stanovnici domovine naše, ako sa znanjem njegovim nebude nikad nikakovo dobro skopčano? ako po njem nitko *ništa* nebude si mogao zaslužiti! i ako mi nikad nećemo pomisliti uvesti ga u javni život? zaisto će ostati on bez

toga kao i do sada u tmini, š njim će se zabavljati samo oni, koji baš zato vremena imali budu, u ostalom neće ga ipak veća stran naroda znati, a oni, koji se s javnim životom bave i koji su u javnih službah stavljeni, zanemarit će ga kao i do sada; podignutje pako naših katedrah i učionah neće na drugo služiti nego na *zasliepljenje* domorodacah i tudjinah. — — Znam ja, da mi kako smo ovdje sakupljeni, s veće strane naš jezik dobro neznamo i da se u cieloj domovini našoj osobe obadvojeg spola lahko na prste prebrojiti dadu, koje u svom materinskom jeziku dobro govoriti, čitati i pisati znadu, a šta je tomu uzrok, nego to: da ga mi u *javnom životu* i u poslovih nigdje neupotrebljavamo i š njim se samo natoliko zabavljamo kao gizdavi gospodar sa svojim plaćenim slugom.

Još nezna veća stran naroda našega kakova je to višnja slast i milina svojim prirodjenim materinskim jezikom govorit moći i smjeti; to samo on može iskreno ćutiti, koj je duže vremena medju tudjimi narodi u tudjih državah stanovati i živjeti morao. — Mi *svoj* jezik čuvamo još uviek samo za družinu i za naše kmete! — u občinski život i u poslove uveli smo u onih još barbarskih vremenih, kad na cielom svietu *jedini* jezik latinski za izobražen i izdjelan držao se jest, *taj* jezik; u družtveni život i u familiju našu uvuko se je s vremenom jezik njemački i promienio prirodjenu našu narav i način mišljenja otacah naših, u Primorju pako učinio je to jezik talijanski. — Šta smo mi postigli po tom, nego to, da smo se odtudjili samim sebi, da smo se odciepili od susjedne jednorodne braće svoje, i da mnogi od naroda našega ni neznadu od kojega su naroda i koji puci po rodu, po krvi i po jeziku spadaju k nama!!!

Mi gledamo svaki dan kako nam domovina sve dublje i dublje propada, kano imanje one djetce, što su pod svakojakimi tutori; svaki si tutor utakne nješta u djep, svaki si nješta prisvoji, napokon djetci neće ostati *ništa*. Mi smo malo *Latini*, malo *Niemci*, malo *Talijani*, malo *Madjari* i malo *Slavjani*, a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš *ništa*! *Mrtvi* jezik rimski a *živi* magjarski, njemački i talijanski, to su naši tutori, živi nam se groze, mrtvi nas drži za grlo, duši nas i *nemočne* nas vodi i predaje živim u ruke; sada imamo još toliko sile, da se suprotstavimo mrtvomu, za mala nećemo moći nadvladati žive, ako se čvrsto nestavimo na svoje noge t. j. ako *svoj* jezik neutvrdimo u domovini i nepostavimo ga vladajućim. — Susjedi naši, osobito braća naša konštitucionalna Madjari, neće već odstupljivat od svojega jezika i iz prijateljstva i uljudnosti prama nam ili iz drugog kakova uzroka neće ga zaista zamjenivati ma s ikojim drugim a najmanje *mrtvim*; nu i to potrebovati od njih značilo bi: svezat htjeti orlu krila, da k nebu nepoleti; njihova *stalnost* i *jedinost* u jeziku nadvladat će zaisto našu nestalnost, neslogu i mješariju.

Čuli smo jučer preuzvišenu gospodu bana i biskupa pred sakupjenimi slavnimi stališi i redovi ovih kraljevinah izjaviti se, da će oni u velikom saboru ugarskom i *magjarski* govoriti, ako time stvari i našoj domovini budu hasnit mogli; mi se tomu nismo protivili, niti se želimo, nam je drago da su i preuzvišena gospoda toga mnienja, da Hrvati i Slavonci u javnom životu nemoraju uviek kod jezika latinskoga ostati, i njihova misao veseli nas zaisto tim više, budué da se možemo ufati i nadati, do oni s vremenom u Hrvatskoj, k Hrvatom i hrvatski budu govorili, kad će jednoč naš jezik u javni život uveden biti. Nu čitam ja u očijuh mnogih ovdje nazočnih tu misao: da to dopuštenje, da se naš materinski jezik u javni život i u poslove uvede, nikad i nikad zadobiti nećemo! Pitam ja na to slobodnim duhom: tko može jednomu cielomu narodu, pa bio on i Bog zna kako malen, nu ako istinitu i krepku volju imade svojim prirodjenim jezikom govoriti, njega na prvo mjesto staviti i po tom narodnost svoju podići? Tko može i smije slobodnomu jednomu narodu kao što su konštitucionalni Hrvati i Slavonci *to* zapriečiti? Ima-li sile na svietu, koja ono, što komu Bog dade, uzeti smije? ili pako kojoj stvari drugo ravnanje podati nego joj je Bog odlučio, a na što su *jezici* narodah odlučeni, to će svaki izmedju nas znati; ja mislim najviše na *taj* cilj, da se po njih narodi od inih luče, da se njimi barem kod kuće služe i da svaki narod svoj jezik nad sve ine poštuje, ljubi i uzvisuje; ajdmo dakle i mi sa svojim k tomu cilju; držimo se u tom primjera ostalih narodah evropejskih, koji su *živimi* jezici zamjenili mrtve i po tom najviše k svom narodnom razvitku doprinjeli; pogledajmo samo na susjede, koji su s nami pod istim žezlom austrijskim, svaki od njih: Niemac, Magjar i Talijan postavio je svoj jezik na *prvo* mjesto, samo mi ponizni i krotki Slavjani, kojih u carstvu imade 17 milijunah, samo mi plašljivi Hrvati i Slavonci, koji u svojoj domovini nismo s nikojim drugim pukom smiešani, bojimo se našega jezika, kao kakovog strašila i služimo radje tudjemu i tudjoj volji i činimosamo ono, što se drugim liepo i krasno biti vidi, i što je drugim hasnovito.

Ili je možebiti jezik slavnih predjah naših od providnosti nebeske ili od kakova prokletstva na to odsudjen, da uviek u robstvu i kod prostoga puka prebiva, da uviek u blatu kopa, da nikad u visinu poletjeti nesmije, kud toliki drugi jezici od našega manje mili i sladki, manje bogati i izdjelani, manje krepki i silni kroz toliko vjekovah već lete i uzdržavaju se? Pitam ja sve iskrene Hrvate i Slavonce, što jim na to srdce veli? — — Je-li *naš* jezik, najdalje razšireni, jezik najprostraniji u cielom svietu za vječnu tminu ili za jasnu bistru svjetlost stvoren? Ako je za *prvo*, odhitimo ga odmah što prije za uviek u vjekoviti grob i zaboravimo ga posve; nepodižimo mu nikakovih učionah ni katedrah, nego ogrlimo cielom silom prvoga živoga, koj nam se pu-

nudi, bio azijatski ili evropejski, možebiti, da ćemo š njim barem u tudjem kipu sretniji postati!! — ali ako je stvoren za svjetlost, moramo ga čistiti od svake tmine, koja ga sada svud još krije, moramo se *samo* za njega skrbiti, samo š njim *najviše* zabavljati se i kao majka diete svoje nad svimi drugimi stvari ljubiti ga; on nam mora biti prvi *srdcu* našemu, on mora biti i *prvi* našemu *duhu*! šnjim i po njem moramo nesretnu domovinu i nesretni naš narod sretnim učiniti; on neka kod nas zakon daje i razglašuje, on neka bude trublja buduće naše sreće i slave!!!

Mi smo potomci onih predjah, koji su u staro vrieme materinski svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9 stoletju izpovjednici obijuh vjeroizpovjedanjah u istu crkvu uveli i njega time u svietu s najstarijim grčkim i latinskim uzporedili, a u domovini ga svojoj nad nje uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, ali su oni svojom stalnošću sve težkoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda njime u crkvi služi! Mi smo sinovi majke *Slave*, koja je svojom djetcom sav sviet oplodila i koja samo za to tako duboko u tmini i potlačena leži; jer im je jezik potlačen; pokažimo dakle da smo vriedni bit potomcima takovih predjah, da smo vriedni biti sinovima takove majke, i da ono što nas i jezik naš tlači razdrobiti želimo, hoćemo i možemo!!!

Naš narod proslavio se je mnogokrat u historiji junačtvom, smionošću i hrabrošću; pomislimo samo na vremena Aleksandra velikoga macedonskoga, na slavne domaće naše vladare *Ograna, Dušana* i *Kresimira,* na branitelje *Metula* i *Siska,* na boj grobnički, na rat sedmo- i trideseto godišnji, ter na najnoviji francezki; u sva ta bojna vremena proslavio se je *tjelesnom* silom i nadvladao pukove kopjem u ruci; ali sada je nastalo izobraženo 19 stoljetje, u kom se puci *duhom* i *umom* medju sobom bore, trebalo bi dakle, da jih i time nadvladamo, ili barem da se šnjimi uzporedimo, nu kako ćemo to učiniti, kad je duh naroda našeg, narodni naš jezik u lancih, kad se potlačen svigdje tudjemu mora klanjati! — radimo dakle složno i krepko, da se barem u domovini njemu drugi već jedankrat klanjali budu. Nemojmo se u tom obziru strašiti svake sjenke, koja nam se grozi; nemojmo se bojati, da ćemo po tom ustav naš ili konštituciju našu i municipalna prava naša izgubiti; ona će time samo bolje ustanoviti i utvrditi se; nesvadjajmo se u domovini svojoj kano braća, radi jedne stvari, koja nam svim jednako draga, jednako sveta biti mora, nego čuvajmo hrabro i *bratinski* ono do zadnje kaplje krvi, što je naše; samo tako možemo u Hrvatskoj i Slavonskoj ostati Hrvati i Slavonci, a u svietu slobodni nezavisni narod.

Crni oblaci, puni dažda i gráda, vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljivaju nas od svih stranah i groze

nam se strašnom poplavicom; kako se možemo od nje osloboditi, nego ako jame i kanale kopali budemo, po kojih će se vode odcediti, i ako tvrdi most sagradili budemo, po kojem ćemo na suhom preko njih proći i od svake pogibelji izbaviti se; taj je most naš *materinski* jezik; ako smo mi njega doma ustanovili, utvrdili i podigli, neimamo se strašiti već ništa od nikakove strane, od nikakove stvari!!

Na koncu činim pozorne slavne stališe i redove tih kraljevinah, da ja nisam od one u bjesnilu trčeće stranke, koja *odmah* i *sve* i *sva* steći želi; poznam ja dobro one velike presude: onaj mali obskurantizam i onu neizmjernu nemarnost, koja u domovini našoj vladaju i koja čine, da se sve tudje domaćemu i svaki tudji jezik materinskomu predpostavlja; zato sam ja samo toga mnienja, da bi slavni stališi i redovi na to već jedankrat misliti počeli, kako da *svoj* jezik tudjemu predpostave, i njega u javni život uvedu, i da se u molbi za podignutje katedrah narodnoga jezika ta *klausula* prida, da mi te katedre zato molimo, budući da *mislimo* s vremenom svoj jezik po primjeru drugih europejskih narodah, u javni život i u poslove uvesti i mrtvoga živim zamieniti; jer ako mi na to nikada nećemo ni *pomisliti,* ostat ćemo kao i do sada, ne narod, nego *sjena* od naroda, a u Europi medju narodi, koji se svi živimi jezici služe, kao zapušteni mali otok na moru, i umrieti ćemo prije ili poslje s mrtvim jezikom i mi, i to umrieti kao onaj čovjek, koj u cielom svom življenju za uzdržanje svoga života baš ništa radio nije!!! Rekoh.“ —

Ali taj se govor, premda je dobio po cieloj zemlji, osobito u domoljubne mladeži, vatrenu simpatiju, razbi tada o *odpor višje aristokracije;* istom poslje ogranù mu sunce pod sjajnom našom zviezdom, neumrlim Jellačićem-banom, kad je jezgra naše momčadi po ugarskih poljanah, ulagajući život, *svoju narodnost, taj vječni značaj svakoga naroda, neoskvrnutu obranila!*

Kao govornika nalazimo Kukuljevića u velikom spravištu zagrebačke županije držanom 10 srpnja 1843, gdje se je imalo riešiti, hoće-li poslanici kraljevinah Hrvatske, Slavonske i Dalmatinske ostati pri onom, što jim je naloženo u državnoj skupštini istih kraljevinah u Zagrebu prije sabora ugarskoga, gdje-no se je reklo, da nesmiju drugim nego latinskim jezikom govoriti, ako neće da jim se madjarski nametne. Dá dá! tako se je još onda kod nas zaključivalo!!!

Nu po nas je bilo to zlo, što su u početku ovoga vieka, kad su magjarske županije uvadjale zakonito *svoj* jezik u javne poslove,

naši starci pridržali mrtvu latinštinu za *paladijum* svoga materinskoga jezika, ali u očijuh ustavne braće nevaljahu već ustavni zakoni, te nehtjedoše saslušati naših poklisarah, kojim je bilo naloženo sboriti latinskim jezikom.

Govor Kukuljevićev, što ga je govorio 10. srpnja 1843, odveć je znamenit za ovodobnu našu poviest, nego da ga ovdje od rieči do rieči nenavedem, kako sam ga našao u „Copia ex originali“ nalazećoj se u bivšoj pismohrani pokojnoga Barona Franje Kulmera.

Evo ga :

Preuzvišeni Gospodine! Vrhovni župane!

Slavni Stališi i Redovi!

Pol osmo prošlo je stoljetje, od kad je posljedni naš narodni konštitucionalni kralj Hrvatske umro, od kojega kraljevskoga plemena krv još u jednom evo med nama sjedećem vriednom starešini i velikašu Jurju Oršiću teče; pol osmo prošlo je stoljetje, od kad kruna hrvatska stopila se u jedno s krunom ugarskom; kroz duga ova stoljetja živio je narod hrvatski sjedinjen i bratinski s narodi ugarskimi; velim s narodi; jer vi braćo (obrativši se prama prostomu plemstvu) znati morate, da u Ugarskoj, kako i u cielom svietu, ima najveća strana Slavjanah, koji našim jezikom govore; za njimi idu Magjari, Vlasi, Niemci, i t. d. S ovimi narodi sjedinjen narod hrvatski dielio je jednu sgodu u sreći i nesreći, i premda je mnogo putih u zemlji ugarskoj ne svoju *majku*, nego samo maćuhu vidieti,— ćutiti, i spoznati morao; podnašao je ipak uztrplivo sve po njoj zadane sebi tuge i rane, sve težke udarce; velike boje vodio je proti svakojakim neprijateljem, na svih stranah svieta, sjedinjen š njimi i mnogo još strašnije, braneći granice domovine svoje, *bez njih*, ter kroz sva burna vremena kao brat bratu, kao prijatelj prijatelju ostao je njim u ljubavi vjeran.

Za stoljetji punimi ratah i bojevah, i poslje dugog zadnjeg rata franceskoga, poslalo je nebo nama i većoj strani Europe mir, blagi, dugo čekani mir, u kojem je divjačnu zviersku narav ljudih i fizičnu silu počela nadvladivati sila moralna i duševna, i narav prava čovječanska, koja sve ono želi, što je pravo, dobro, koristno i krasno. Svi narodi europejski počeli su se u krugu svojem razvijati i šetovati svojim putem k zadovoljstvu i sreći. — U to vrieme blagoga mira podigne se na jedan put, usried narodah europejskih, u sried narodah ugarskih, jedan narod po izvoru

svom **aziatski**, taj narod jest **magjarski**, — **želeći odmah nasljedovati u svemu narode europejske**; — **ali on nije zamienio** još narav aziatsku s europejskom, još uviek stoji u njem srodna narav Mongolah i Tatarah, Hunah i Turakah.

Prekoredna gizdost i oholost, mržnja i preziranje svih drugih narodah, želja za razvaljivanjem i poruživanjem svih obstojećih stvarih, ter neizmierna pohlepa za vladanjem i gospodstvom sačinjavaju običaj i narav sadašnjih Magjarah, kao i od gore rečenih pukovah.

Magjaru nije dosta, da se samo u krugu svojem podiže i razvija, on hoće i čini sve okolo sebe poniziti i pod sobom vidieti: zato pjeva on najradje poznatu narodnu svoju pjesmu: »Adya Isten, hogy a Magyar fél világra urálkodya. (Daj Bože, da Magyar nad pol svieta gospoduje.) — Ta pjesma je izraz ciele njegove naravi; ta pjesma je sva njegova politika. Želja u toj pjesmi izrečena, učinila je, da su Magjari zaboravili na narode, koji š njimi do sada prijateljski živihu; ta pjesma čini, da oni preko granice svoje države, silu svoju razprostraniti žele. Njihovo postupanje u Ugarskoj može se prispodobiti sa svim s postupanjem Turakah, koji onim časti, dobročinstva i t. d. podieljivahu i podieljuju, koji su se vieri i narodu svomu iznevjerili i poturčili. Da to isto i Magjari u Magjarizaciji svojoj nasliedujn, svjedoči nam Publicista njihov Pulsky, koj u svomu listu, grofu Thunu pisanom, sljedeće veli: »Es handelt sich nämlich jetzt bei uns darum, dass der Adel freiwillig seinen Privilegien, zunächst der Steuerfreiheit entsage, und dass *Gleichheit vor dem Gesetze* eingeführt werde, doch auch bei der Lösung dieser Frage, zweifle ich sehr, dass wir die Feinde des ungarischen Namens mit *politischen Rechten* bekleiden werden,« Dalje veli: »Für Feinde des ungarischen Namens muss ich aber diejenigen halten, die, wie Kollár und seine Genossen, aus ihrem Hasse gegen die Ungarn (Magyaren) gar kein Hehl machen. —

To su oni u Ugarskoj zemlji već javno dokazali. Što se pako nas Hrvatah i Slavonacah tiče, mi vidimo u domovini našoj ne samo uhode i predstraže njihove medju nama, nego vidimo i čujemo, kako se u ugarskoj zemlji najvišji poglavari: Ban i Biskup i ostali uvriedjuju, i kako se poslanici naši, koji cieli naš narod i kraljevinu predstavljaju, od Magjarah neslušaju i na sramotu svakoga rodjenoga Hrvata i Slavonca, bio on plemić ili seljan, duhovnik, vojnik ili gradjanin, porugavaju, pošpotavaju i izsmiehavaju. Pitam ja, tko nije od nas sramom i zajedno srditostju i razjarenostju čitao i slušao postupanje — poslanikah magjarskih naprema našim? — Pozabili su oni na sveta prava poslaničtva! — pozabili su, da pogrdjenje poslanikah, od kralja Davida počamši,

sve do našega vremena, s krvju se osvetilo i kaštigovalo jest. — Pozabili su, da isti Aziati i divji narodi osobu poslanika za svetu uviek držali jesu i drže. —

Ili možebit misle Magjari, da smo se mi kao prijatelji njihovi u nje tako zaljubili, da iz te ljubavi sve pretrpiti i učiniti hoćemo, i da se iste misli bojimo, stari naš savez raztrgnuti i prijateljstvo naše njima odpoviedati? — Nipošto! Neka znadu oni, da je njihovo postupanje staru ljubav našu s veće strane već izbrisalo, i da pravi Hrvat, samo onomu prijatelj može biti, koj niti nad njim, niti pod njim nestoji. Naše Prijateljstvo obratilo se je u mržnju i preziranje, i ja od moje strane, premda mnoge od umjerenih Magjarah medju svoje prijatelje brojim, koje ljubim i poštujem: prezirem ipak one, koji su neprijatelji naroda mojega, tako kao Hanibal Rimljane; i da imam sina, zakleti bi se morao na mojoj krvi — kao sin Hamilkarov — da će jih i on uviek prezirati i mrziti na nje do groba! — Tako misli i ćuti, ako se nevaram, ciela naša mladež domorodna. —

Nu nije dosta, da smo se mi samo u ljubavi odciepili od njih; uzrokah bi imali zaisto dosta, da se od njih odciepimo u svakom smislu, jer je već do toga došlo, da nas ne samo zametavaju i pogrdjuju, nego i za sluge i za sužnje svoje drže. — Svaki dan pošiljaju oni u našu zemlju nove *njihovom* naravju opojene ljude i podieljivaju im časti, koji nezahvalni zemlji, koja ih hrani, u nju nered i otrov nose, brata s bratom svadjaju i medju Hrvati, po naravi već k neslogi pripravnimi, još veću neslogu sade. — Oni nas od zgora prieče u razvitju duševnih naših silah, oni nam zabranjivaju ono malo što imamo knjžicah u našem jeziku pisanih, jednu za drugom, trgaju naše ruže i izkorenjivaju trnje,*) na koje bi se ubosti mogli, oni nam prepisivaju mode, i žele nam zabraniti narodne naše haljine, koje smo iz ljubavi k vlastitom narodu obukli, oni nam zabranjivaju pjesme naše, i razjareni su, što se glas hrvatski po ulicah, livadah i gorah hrvatskih jošte razlieva; zabranili bi nam, da mogu i *slobodno govoriti*, negledeć na jednako pravo i konštituciju našu, učinili bi jednom riečju iz slobodnoga hrvatskoga naroda sasvim sužnje svoje; jer misle, da je samo za Magjara sloboda na svietu; nu neka znadu oni, da smo još oni isti Hrvati, pred kojimi su njegda Avari, Franki, Tatari, Turci, Bavari, Prusi i Magjarski buntovni protestanti drhtali, i ako od nikud pomoći i polaštice nedobijemo, još toliko moći u nas imamo, njihove nama narinjene ljude iz domovine naše iztjerati, i cielu njihovu silu silom odbiti. —

---

*) Ruže i trnje od Lj. Vukotinovića.

Mnogo sam ja mislio, što može glavni i tajni uzrok biti, da Magjari naše latinske govoreće poslanike neslušaju, i na Hrvate, (zvali ih oni, kako im drago) napastuju? — i sve sam misli na jednu smislio, na ovu naime: da se oni, kao svaki nepravedni čovjek od pravednoga, od nas pravičnih Hrvatah straše i boje. — Nevide oni u Hrvatih drugo, nego čvrsti zid proti njihovom tiranstvenom namierenju i njihovoj oholosti; a latinski glas hrvatskih poslanikah je u ušijuh magjarskih grmljavina topovah, namjerenih iz bliza na njihovo srdce, kao što su pojedini glasovi Slovakah bljeskovi i munje iz dalekih oblakah, u kojima se za njih grom, tresk i tuča pripravlja, ako na skoro k sebi nedodju. — Nije zahman magjarski jedan govornik izrazio se, da narodnost magjarska tako dugo čvrsta i stalna biti neće dok *Magjari Hrvata nadvladali i pobiedili nisu!* — Zato je potrebno da samo sada *svaki* istinskii Hrvat, *koje god on stranke i misli bio*, pozabivši na sve *medjusobne* svadje i razpre u domovini svojoj, na *svoje* noge kriepko se postavi i stalan *sebi*, stalan *narodu* i zakonom svojim ostane; to isto činiti moramo, što se i naše inštrukcije tiče, koju mi naravno bez državnoga sabora promieniti nećemo, nemožemo niti smijemo; jedino to bi želiti mogli, ako se poslanici naši u napredak slušali nebudu, da se neka radje domom povrate, nego da tamo vičućoj množini na smieh služe.

U tom krepki i stalni ostati moramo, da sviet vidi, kako Hrvat svoje *poštenje i pravo* braniti znade; stalni ostati moramo tim više; jer su sada oči u nas uprte od cieloga naroda slavjanskoga, osobito od konštitucionalne bratje naše slovačke.

Na vrhu ugarsko-karpatskih gorah sjedi — kako jedan poljski pjesnik veli — veliki slavjanski orao, koj jednim krilom sve do mora baltičkoga, drugim sve do crnoga mora pokriva. Taj orao (duh slavjanskoga naroda) gleda na nas, kao na svoje pleme, koje se za njim do duboke Azije, a pred njim do Carigrada prostira — poradi velike svoje težine i veličine, nemože taj orao sada još poleteti; on se samo giblje i zamašuje, i pazi oštrim okom na one ptice, koje raztrešene slavjanske puke, kao tolike mlade orliće progutati žele. Najzlobniji od svih pticah jesu magjarski Fanatici, kojim mi Hrvati, kao najveći i najjači orlići, svom silom suprotstaviti se i njihov Fanatizam s Fanatizmom i njihov terorizam *još većim* terorizmom odbiti moramo, ako nećemo, da pred očmi podižućeg se naroda slavjanskoga poginemo; ako nećemo, da nam sviet reče, da nismo vriedni *narodom* se zvati i da smo se do sada kao djeca hrustila. —

„*Još Hrvatska nij' propala dok mi živimo,*" (veli pjesma naša); a jošte žive i u Ugarskoj Slavjani, i mi smo pripravni krv našu, blago naše, život naš podati za uzdržanje *onoga*, što je naše odstarine; branit ćemo dakle sa svom vatrom mladih lavah ono, što nam je

Bog dao, i što su nam naši predji ostavili. — A proklinjat ćemo i u grobu one, koji, kad bi, što se obstojenja, procvjetanja i razvijanja naroda tiče, pomoći bili mogli, a pomoći nisu htjeli.

Nu da pomoći mi nesložni Hrvati trebujemo, to će svaki izmed nas ćutiti. — Pitanje je samo: *od koga* i *kako*? — Od koga? dali iz vana, ili iz nutra? — Iz vana pomoći bi nam mogli: vlada, Magjari i bratja naša slavjanska. — Vladanje ima mnogo skrbih i više narodah pod sobom ne jedino Hrvate, i ako si sami pomoći nećemo, — pomoći nam nemože.— Magjari kako znamo, rade samo za se i kako djela njihova pokazuju, krvni su neprijatelji ne samo Hrvatah, nego svih Slavjanah. — Susjedna bratja naša slavjanska sama su slaba i cvile pod jarmom drugih narodah i potrebuju sama pomoći; — neostaje nam dakle drugo, nego iz *nutra* u domovini našoj od samih nas pomoći izkati. — Pitanje drugo: Kako? Odgovor: *Istinitom ljubavju domovine i gorućom željom*, da se narod naš uzvisi. — U tom se svi člani naroda, svi stališi sjediniti moraju.— Velikaši naši, prelati i bogatiji zemljaci neka nedrže ruke svoje prekrštene, kako do sada, neka negledaju i nesude iz daleka bez svake radnje, što se u domovini radi, želi i misli; — neka počmu i oni već jedanput javno raditi i domovinu umom pomagati, neka otvore svoje zatvorene pune škrinje, i neka onimi novci, koje su od doma i po domu dobili, škole i narodne inštitute nastoje podignuti, ter neka se stave na čelo narodnoga kola, kao kolovodje i neka ga vode k boljoj sreći i stanju; onda ih neće nitko već prezirati, nego će ih u obće narod i potomstvo proslaviti i obožavati. — *Vojaci* neka nebudu gole mašine i drveni član živoga tiela; — zemlja, koja ih porodi, podala im je hranu i sve u ruke. — Plemići, magistratualci i činovnici, neka nemisle samo za se; neka neljube samo sebe, nego neka prigrle ljubavju cieli narod, i neka pomisle, *da oni moraju služiti domovini*, a ne domovina njim, — jezik neka obljube materinski, po kojem jedino uzvisiti mogu narod i dom. — Duhovnici neka se nebave samo tim, kako protestante od granice naše odbiti mogu, nego neka pomisle, da su učitelji naroda, i što narod od učiteljah svojih zahtievati ima i mora. — Gradjanom i rukodjelcem nepristoji ravnodušnost u domorodstvu! Iz domoljubja i u vatri domoljubja moraju oni na napredak umjetnostih i trgovine misliti. — Prosto plemstvo i seljani neka znadu, da se samo kroz nauke i krieposti k bogatstvu i boljemu stanju dohadja. — A *mladež* naša, u kojoj budućnost i ufanje ciele domovine stoji, neka pomisli; da se pohadjanjem kavanah, i praznih viećanjah, jelom, pilom, pjevanjem i vikanjem, grožnjom i nadutostju, a s druge strane robskim poniženjem i prilizavanjem, nestalnostju, plašlivostju i starohrvatskim pužljivim (gmižavim) karakterom, ter bez svake želje obširnijega izobraženja, domovina i narod nepodiže,

nego da pada i silu svoju gubi. — *Duh vremena* neka svakomu bude pred očima, neka se svaki drži njega i neka izpunjiva ono, što duh vremena zahtieva. Onda nam se nebude potrebno naslanjati na druge elemente izvan domovine — nebude potrebno ogledavat nam se: odkuda će pomoć doći; sami po sebi postat ćemo najčvrstji i gizdavi na to, što smo Hrvati i Slavjani; ćutit ćemo u sebi silu i jakost, te ostat ćemo silni i jaki; — neka dodje onda Magjar, Niemac ili tko mu drago i nek nam jezik svoj narine, ako može. — **Šparta** je bila njegda mala u okrugu — ali u duhu i svemu drugom bila je velika i slavna!« —

Kako mu se je godilo svršivši taj govor, neka kažu redci, što jih čitam u Срб. Нов. год. 1843 бр. 68.

„Čim naš vrli domorodac I. Kukuljević svoj svetim i domoljubnim ognjem plamteći govor dovrši, bude od vrhovnoga župana ponješto ukoren, zato zar, što je svojom svetom vatrom za istinu pravdu i domovinu zauzet svakome činu i redu napose bez ugrizanja — štono vele poštenu lekciju odčitao? Inače bi taj slobodnoga duha govor — kakvoga dosada nebijasmo vikni ovdje slušati — sa velikim ushićenjem primljen. Ono što je svaki domorodac prilikom zaista muževnoga i krasnoga ovoga govorenja — u sladkom materinskom jeziku — počustvovao, nije moguće opisati. Sve jednako su čovjeka njeki čudnovati domorodni mravi podilazili, sada na tugu, gnijev, mrzost i osvetu; sada opet na narodni ponos — bez kojega, kako mudri blagi Dositej veli, ležao je i ležat će svaki narod u robstvu — uzhićenje za rod i domovinu; te pouzdanost na samoga sebe i svoju vriednost pobudjujući. Mnogima je ovaj vješti mladi govornik i blagu suzu iz očiju izvabio!«—

Od nemanje važnosti za poviest naše dobe je njegov govor držan u velikoj skupštini zagrebačke županije dne 28 rujna 1843. Evo ga kako je štampan u Србских Новинах бр. 92, 93 i 94.

„Slavni stališi i redovi!

Stare su poslovice hrvatske: »Ljubav gradi svadja razgradjuje,« »Sloga diže države najmanje, a nesloga ruši i najveća carstva.« Te poslovice starinske naše od djetinstva moga pred očima imajući, od kad sam počeo ćutiti, što će to reći: narod, jezik i domovina, i odkad sam počeo ljubiti sa svim plamtećim ognjem mladosti ovo troje, počeo sam zajedno željeti i moliti nebo, da se medjusobna ljubav i sloga usadi u srcu svih zemljakah mojih i svega mojega naroda nesretnoga. Ali mi vidimo i ćutimo svi, da mjesto ljubavi

bratinske, mržnja, odurjavanje (preziranje) i svadja vlada, mjesto sloge svete, koja bi se pristojala ljudem jedne krvi i jednog jezika, širi svaki dan dalje i dalje crna krila svoja nesloga paklena, ta stara nesreća naša, to starinsko prokletstvo Hrvatah i svih Slavjanah. — Ako će to tako još dulje trajati, razvalit će se zaisto naša od tolikih tudjih elemenatah podkopana domovina, kako su se razvalili prekrasni, tvrdi i bogati gradovi na naših planinah hrvatskih; nestati će našeg naroda, i prestati će naš jezik hrvatsko-slavenski, kako je prestao po Koruškoj, po Štajerskoj, po ugarskoj i po dalekom baltičkom moru u Pomeranskoj i Šleskoj, na potocih Labi i na Visli; jer što je pokopalo onu našu bratju za naviekе, nego nesloga i svadja, nemarnost za jezik i za narod svoj i za prirodjenu narodnost i domovinu svoju. —

Slavni Stališi i Redovi! daleko neka bude od mene sve one uzroke nabrajati, koji su pričinili, da je domovina u tako rečenu anarkiju i u najveći nered pala, ja sam zato još premlad, i preneizkusan, da bi mogo iznajti i pred oči postaviti *pravi* temelj svih neredah i svadjah naših, ali jedan način poznam ja, koj je kadar svadju i mržnju našu preobratiti u ljubav i slogu. Moje srce i ćutenje moje mi govori, da se onda samo povratiti može mir u domovinu našu, ili barem u ovu slavnu gradomedju i da se onda samo mogu sravnati (ako i svremenom) sve misli naše, kad se oni ljudi iz domovine odalje, koji su glavni uzrok svih naših neredah, medju koje ljude ja našega presvietloga administratora za prvoga i najglavnijega držim. On ne samo da husti izvan domovine priatelje i nepriatelje naše proti nama; ne samo da pomaže pošiljati i rivati nam ljude stranske u domovinu našu, koji na materialnu i duševnu propast djeluju kao na primjer zagrebački naš cenzor. Ne samo da kod kuće stranku protinarodnu podupira nego i što je najviše, koj slobodnomu Hrvatu hoće da zabrani u hrvatskoj svojoj domovini, govoriti jezikom hrvatskim i to u našem 19. prosvetjenom stoljetju, u ovom stoljetju narodnostih, u ovo vrieme, kad se sve giblje okolo granicah naših, kad se ljudi od svakojakih narodah u kupe sakupljivaju i kad svi ovi trče k jednomu cilju, gdje stoji zapisano nebeskimi slovi: *cilj narodne sreće*, ter kad ovi svi narodi, koji k jednomu cilju putuju, složnim glasom viču: složimo se bratjo, koji smo jedne krvi, jednog jezika i podignimo naš narodni jezik materinski, ako želimo sreću naroda našeg!!! U vrieme ovo, kad samo nesretni Hrvati i Slavonci neće, da se sakupe u jedan kup, nego na sve četiri strane trče, ter jedni viču: »Ostajmo kod jezika latinskog,« drugi: »Poprimimo junački jezik magjarski!« tretji: »Ogrlimo izobraženi jezik njemački« i kad jedina naša mladost, nepokvarena od svjetovnih interesah i ljudi sasvim narodni, hodeći naravnim putem, pitaju tiho: »Zašto nam je

Bog podao naš jezik materinski?« i sa svom silom žele barem pokazati svietu, da još vlada, ili da bolje rečem, ne da *vlada,* nego barem da živi još u hrvatskoj jezik hrvatski. U ovo vrieme hoće jedan Erdödy, na sramotu slavnih predjah svojih, ne samo naše pravice, nego i duh naš, jezik naš zatrieti. —

Slavni stališi i Redovi! ako nas baš i ništa drugo *višjega* upaliti i prisiliti nemože k tomu, da gledamo osloboditi se takovih za tudjinstvom, dušom i tielom hlepećih ljudih, osobito kolovodjah njihovih i da gledamo razkovati okove, koje narod i narodnost naša nosi; prisiliti bi nas mogo barem primjer susjedah naših Magjarah. Pomislimo što su oni prije 50 ili samo prije 20 godinah bili i što i gdje su sada! Komu imadu zahvaliti, nego svojoj energiji osobito njekojim energičkim za domovinu i narod svoj plamtećim muževom, koje, akoprem su najveći nepriatelji naroda mojega, ja ipak kano čovjek, čestiti i poštovati moram; jer je muževna vatra ona, koja u njihovih prsiuh počiva, i sveta su ćutenja ona, koja iz njihovih ustiuh govore. Mogli su oni riedki, energijom i stalnostju svojom predobiti toliko nepriateljah narodnosti svoje u svojem narodu; mogli su oni prekorednom slobodom svojom poslje najnesgodnijeg reškripta, za malo vrieme zadobiti najugodniju i najpovoljniju resoluciju; mogli su oni u sriedini tudjorodnih nepriateljah svojih, slogom, ljubavju i jezikom svojim predobiti milionah Slavenah i Niemacah, i kad mogu sada još čvrstom voljom sve ono zadobiti što samo žele. Mislim, da možemo i mi Hrvati, koji smo sami u domovini našoj, barem zadobiti to, da se takov muž odalji, koj je srca i povjerenje svih pravih Hrvatah izgubio. — Ali muževna i složna srca, volje stalne treba ovdje, ter energije, energije tako rekuć baš magjarske! Mi vidimo, da mi na sve naše reprezentacie, rekurze i remonštracije od obadviuh stranakah niti odgovora nedobivamo, jednako kako i ponizna naša bratja Slovaci na svoje prošnje. Vidimo, da su sve naše molbe i tužbe zahman i zahman naše trčanje u Beč s pikami, puškami, naoštrenimi bajoneti s jedne strane, a s druge s naoštrenimi jezici; mi služimo tim samo na smieh i porugu svim našim i stranskim ljudem, jer pokazujemo, da smo nesložni i razdieljeni na komade, da znamo samo dječinski moliti i tužiti se, a ne postupati muževno, i da naše pokorne molbe i u nebo kričeće tužbe poslušane biti niti nevriede. — Zato molim ja sve, koji hrvatski u sebi ćute, da se sjedinimo barem mi svi u jednoj molbi i da budemo složni barem proti onomu, za kojega sada još biti i njega ljubiti sramota bi bila za svakog pravog Hrvata, i proti kojemu bi muževno govorili, da sada jošte živu, isti slavni predji njegovi Tome i Petri Erdödy, Juraji i Janki Draškovići i starinski Oršići, Keglevići, knezovi Zrinjski i Frankopani, ter nagovarali bi slobodnim svojim duhom i junačkom riečitostju slavne sta-

liše i redove, neka sliede muževni primjer njihov u postupanju proti takovim ljudem, koji su za tudji jezik, za tudju vjeru i za tudje gospodstvo bili; onda bi i ja drobni crv prama onim slavnim muževom, slušajući ih govoriti, sjedio mučeći u kojemgod kutu, i radostnim srcem od veselja bi plakao. — Ali sada, kad nas samo dusi onih slavnih ljudih obletavaju, ćutim da ne samo ja nego i svaki, koj vatre u sebi ima, bratju svoju nagovarati mora, da ono učine, što bi oni muževi učinili, i zato molim bratinskom ljubavju stališe i redove, da ono učinimo, što se s našim poštenjem, s narodnim ponosom, i s mirom naroda slaže, ter da po drugi put krepku prošnju na milostivnoga i pravednoga kralja pošaljemo, neka se administrator naš kao nepriatelj domovine i nepriatelj obćenitog reda, s nama, domovinom i gradmedjom ovom razdieli i razstavi.« —

Kakovom strašću bijaše već onda zauzet za stvari naroda našega, kazat će nam govor držan u velikom spravištu zagrebačkom 5. veljače god. 1844. Čitaj Novine 1844. u br. 26:

„Vidim ja, da je opet i danas, kao i u svakom spravištu, kad se dvie naše razciepljene stranke sastaju, glavna stvar, koju čuti i vidjeti moramo, vika i larma, svadja, grožnja i nered; što bi nas sve tim više žalostiti moralo, budući da je sveta istina, da ona država, gdje se to u javnih mjestih pojavljuje, propada i da je njezina i narodna joj smrt blizu. Nu nato razdražena naša srca neće niti da misle, zato ja molim slavne stališe i redove samo to, da barem, dokle se štogod neodluči, poslušamo mirno svaki svakoga, a svi jednoga, kojegod on stranke, kojegod on misli bio. —

Na koliko sam ja razumio govornike prijašnje, dva su mnienja u pitanju nove reštauracije. Prvo: da ostanemo pri odluci učinjenoj u zadnoj kongregaciji, nu da uzmemo obzir na opazke učinjene od deputacije, koja je sastojala iz osobah obadviuh stranakah. Drugo je mnienje: da neodlučimo ništa prije, doklegod nedobijemo kraljevsku resoluciju poradi Turopoljacah, koja nam je obećana i poradi koje odgodjen je onomad urečeni rok kongregacije i nove reštauracije.

Uvidjam ja SS. RR. da buduća reštauracija ove varmedje svakomu Hrvatu, od kojegod on stranke bio, na srcu ležati mora; spoznajem i to, da je kod posljednje reštauracije mnogo pogrešeno; — ali kao domorodac i ljubitelj naroda mojega hrvatskoga, kojemu sam prignut dušom i tielom, želim opomenuti SS. RR. na to, neka se tolikom strastju i razdraženostju nezauzimaju za tu novu reštauraciju,— znamo mi koliko je ona posljednja pred trimi ljetmi držana, škodila nam svim. — Po njoj su se razdieljeni sinovi jedne domovine razdielili još bolje; krv je ustala proti rodjenoj krvi svojoj, sin proti otcu, brat proti bratu, priatelj proti pri-

jatelju svojemu; i ljudi su u našem narodu rastrgali ono, što bi sjedinjeno bilo ostati moralo, po odluci i zakonu božanskom i naravnom, raztrgali su nas bratju, sinove jednoga doma i jezika. Po onoj nesretnoj reštauraciji postali su slavni Hrvati od obadviuh stranah gnjusni sluge samoljubja i strastih, a ciela naša slobodna domovina postala je velikom kućom tajne policije, gdje se skoro ništa za korist domovine neradi, nego samo jedan na drugoga pazi, jedan drugoga pritužuje, jedan drugoga pred svietom i vladom ocrnjuje, nemisleći na to, da ako sviet i vlada naša samo polovicu od onoga vjeruje, šta se od naših obadvih stranakah pripovieda, taj sud izreći mora: „Da svi skupa Hrvati mnogo nevaljadu.“

Od ono doba poslje reštauracije počeli su okolo nas, u skupštinah naših, svietliti bajoneti, počeli smo gledati carsko oružje s uniformom carskom; — neznam je li to znamenje slobode i plemenštine naše, nu to znam, da su ovi bajoneti potrebni bili; jer bez njih, nebi bili postupali kao jednorodna bratja, nego kao divje zvjeri, koje bez straže biti nemogu, jer bi se inače razgrizle i raztrgale medju sobom. — Ja, što se mene tiče, kad sam prvikrat zagledao okolo naših glavah svjetlo ovo oružje, poćutio sam, da smo mi svi prestali biti oni slobodni Hrvati, koji su nam bili predji naši, i da smo postali smiešni komedijanti, koji samo na veselje drugim komedije igraju.

Po onoj reštauraciji razglasile su se i rasprostrle laži kod puka i prostoga plemstva našega, da nekoji u slobodi rodjeni Hrvati žele postati Kranjci štibraši, Rusi, Turci i Magjari, premda ja barem od moje stranke nijednoga nepoznam, koj nebi želio ostati pod svetom i slobodnom krunom ugarskom, nego i zajedno pod obranom svojih starih pravicah hrvatskih, svoje stare vjere i svojega materinskoga jezika.

Po onoj reštauraciji rasipala su se najposlje i mnoga jezera novacah medju puk i prosto plemstvo, i tim smo mi sebi samim škodu učinili; jer smo ove za kratko vrieme naučili na bolji život, nego im je po rodu i po okolnostih sudjen, odtrgli smo ih od pluga i zemlje i porinuli ih u sviet, da sami neznaju, što su i kamo spadaju; nam pako i njim, i domovini našoj nesretnoj odtrgli smo ono, čim bi ju najprije uzvisiti bili mogli. — Ja sam uvjeren, da će svih nas djetca proklinjati još u kasno doba, ove tako nemarno razsipane novce. — Nemojmo pitati sl. SS. i RR. tko je uzrok svemu tomu: mi smo svi, mi od njegda sami sebi jalni i medju sobom nesložni Hrvati.

Ali prem da je mnoga ova zla za sobom vodila reštauracija ona zadnja, jedno je dobro ukorjenila u domovini našoj, koje ako ne nas, potomke naše sretnima učiniti mora. To dobro je narodnost naša hrvatsko-slavjanska. S privoljenjem dobroga kralja na-

šega, u sporazumljenju s pravednom vladom našom, poraslo je sjeme ovo do cvietajućega stabla, i nitko ga već tako lahko izkoreniti nemože, — tim manje; jer je duh narodnosti slavjanske postao duhom vremena našega; a taj je tako velik porastao, da se jednom rukom u zemlju upire, a drugom do oblakah dosiže;— zahman žele nekoji slabi ljudi, da za ovaj orijaški duh škatuljicu načine i njega u nju da zatvore, to je smiešno, to će uviditi oni sami, a tko to nevidi, onoga ja žalim; jer slavjanski narod na zemlji podoban je suncu na nebu, kojega u veličini svojoj samo sliepac nevidi.

Što je dobra učinila ona zadnja reštauracija, to dakle ova buduća pokvariti nemore, ali šta je zla učinila ona, to ova mnogo više povekšati more. — Mi vidimo, da sada razdieljeni na dvie stranke, jedan drugomu samo groziti se znamo, prem da se jedan drugoga nebojimo, samo je to zlo, što jedna stranka nad drugom vladati bi rada, a nemore, niti će moći ikada, a najmanje po novoj reštauraciji, izpala ona, kako joj drago. Nu najposlje ako reštauracija nepravično izpadne i ako u svadji ostanemo: dojti će tretji medju nas, uzet će nam našu slobodu i pravicu i okovane u težke lance, hitit će nas pod noge svoje, i kao naš neodvisni gospodar, vladat će nad nama, i smijat će se nam nemoćnim. — Absolutizam sl. SS. i RR. absolutizam, ne samo da je pred vrati našimi, nego se već i šeće po sobi našoj, nu u svadji i kriki našoj nismo ga čuli, kad je otvarao vrata; malo vrieme neka još potrošimo u svadji i uhvatit će nas za grlo, i udušit će nas sve skupa.

U miru i u slogi mogli bi mi sve po malo od milostivoga i pravednoga kralja našega dobivati sve više pravicah, u svadji izgubit ćemo i one, koje imamo sad. To sve sili mene, da opomenem SS. i RR. neka nemisle, da se budu s novom reštauracijom izkoreniti mogla ona dobra i zla, koja su učinjena po zadnjoj; nu budući, da polag zakona poslje trih već skoro prošlih lietah reštauracija biti mora, molim SS. i RR., da ili pri odluki zadnje kongregacije, nego i zajedno kod opazakah učinjenih od deputacije ostanemo, ili pako da sve odgodimo do nove resolucije kraljevske, budući da ovdje u svadji sami sebi suditi nemoremo. Kralj je sviuh nas otac, on neka sada još i u onom nepovoljnom pitanju turopoljskom odluku izreče. A po učinjenoj odluki moći ćemo kao pravedni ljudi držati i pravičnu reštauraciju. Poslje ove pako, mislim, da će svaki pošten Hrvat već jedanput misliti više na obćenito narodno dobro, nego-li na posebno svoje, više će misliti na mir i slogu bratinsku, nego-li na svadju vražju, a više će misliti, ako smo vriedni Hrvati, *na slavu i poštenje naroda svojega nego na ikojega tudjega.*"

Tako je govorio i govoriti mogao samo onaj, komu su um i srdce na pravom mjestu, koj istinu i pravdu s pravoga gledišta smatra, koj je na neuredjenom polju našem uočavao mnoge zaprieke, što-no bi jih trebalo bilo postupno iztriebiti i izplieviti, pa nebude bilo onoga za ovih deset, dvanaest-li godinah, na što tako lahko nećemo zaboraviti, kad smo naime za boljim uzdisali, željeli samo dobra kano bolestnik zdravlja. —

Zlo i jao po domovinu našu, da se i danas nadje još tvrdoglavih neprijateljah napredku, koji nisu drugo van ostanci prošastih vjekovah pod robotom se rodivših, tudjinu služećih i svoj obraz podmečućih na mraz; ideje razno zaodjete ali svrha jedna; putevi različiti, ali cilj jedan! I čim ste stavili *slobodu i narodnost* za cilj, kamo treba narodu, da pogne, — već je korak k napredku, a zatim se već pojavlja *obće dobro*, koje će samo uprava naša: *naši sabori* najvećma unapriediti znati i moći. . . . Nu jer se upravo sada radi o *saborih*, ajde da vidimo, kako se je kod nas mislilo o tom god. 1845, kad je naš Kukuljević u saborskoj sjednici 3. listopada (vidj Novine tečaj XI. broj 81.) držao ovaj govor:

Preuzvišeni Gospodine Bane!

Presvjetli Velmože!

Slavni striši i redovi!

U uredjivanju narodnoga i državnoga našega sabora i u razdieljivanju glasovah, moramo po smiernom mojem mnjenju veoma pozorni biti; jer se tu neradi samo za sadašnost, nego i za daleku budućnost domovine naše. A kada što za budućnost radimo, treba pogledati u prošastnost: zato namislih skupljenomu ovomu narodnom tielu najprije uzrok, sliku ili formu i vlast skupštinah ili sborah naših starih predočiti, i po tome na kratkom uredjenje naših budućih saborah predložiti. Mi ovdje sakupljeni većom smo stranom Slavjani, ako i nećutimo i nemislimo svi korenito slavjanski, svi zastupamo Hrvate i Slavonce, vriedno je dakle, da se u uredjenju sabora i razdieljivanju odvjetah držimo slavjanskoga načela. U najstarija već vremena imali su Slavjani u svih stranah Europe, imenito u Českoj, Poljskoj, Ruskoj i u Ilirii zakonotvorno tielo u svojih saborih, gdje su petresivali obćinske poslove. Onamo je sva-

ka obćina svoje starešine kao poslanike pošiljala: jer onda nije bilo kod naših predjah ni plemstva ni velmožah, ni boljarah, nego svi su bili sinovi jedne majke zemlje, svi su gojili ovu majku svoju. Ovakove sabore, držali su predji naši, kao slobodni ljudi, svetačno i mirno, i to ili u hramovih i crkvih svojih, il u tihih šumah i svetih gajevih, il na grobovih slavnih svojih junakah, a poslje na drugih miestih. Običaj ovaj držanja saborah sačuvali su oni i poslje izgubljene slobode, pod jarmom Rimljanah i Gotah, pod kandžukom Hunah i Avarah; a pod bizantinskimi carevi biahu u vrieme Prokopia izmedju svih narodah *jedini* Slavjani o kojih ljetopisac ovaj grčki piše, da su svoje skupštine ili sabore držali. O Hrvatih znamo, da su na drž. sboru kralja Zvonimira ubili; da su iz državnoga sabora 12 poslanikah kralju Kolomanu poslali; da se je ovaj na državnom saboru zakleo, da će pravice naše štovati i po tome nam i držanje sabora dozvoliti. U 14. vieku bile su već u Dalmacii tako uredjene skupštine, (ondje nazvane *parlamentum*), da je svako vikanje, glasno razgovaranje i mrmljanje zabranjeno bilo, i svi su pozorno slušali govornika, koj je s opredieljenoga mjesta, nazvanoga *arengeria*, besjedu držao. Tako je naš narod za tri sto godinah prie ima uredjene sabore t. j. parliamente nego li Englezka i Francezka. — Da su u ono vrieme poklisari od *svih stališah* na državni sabor dolazili, to sviedoči povelja Ivana, zagr. biskupa, koj je god. 1396, kao pečatnik (Kancelar) i punovlastnik kralja Sigismunda i kao namjestnik kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonie, u Ninu (Nona) državni sabor držao, kamo su bili došli poslanici svih stališah (cujusvis status, conditionis et praeeminentiae homines). Od ovoga vremena ima više pisamah Sigismunda kralja, u kojih poziva poslanike gradovah u sabor i to sad u Senj, sad u Knin, sad u Križevce. Nu do mala narinu Turčin u Europu, vremena su nastala bojna, i onda počeli su samo slavne junake, koji bijahu oružjem *plemenštinu* i imanje stekli, u sabor pozivati. Tim se učinilo, da su uviek, izuzamši samo njih njekoliko, licem na sabor dolazili, i tako je bivalo sve do vremena, gdje su počeli pojedine varmedje uredjivati. Od ovo doba pošiljale su varmedje naše, kao i u Ugarskoj, poklisare na državni sabor. Rieči mi potvrdjuje i to, što varmedjam slavonskim, pošto bi se god. 1745. dakle upravo prie 100 godinah, s Hrvatskom opet sjedinile bile, zakonom bi naloženo, da poslanike svoje amo pošiljaju; sasvim tim mogli su i pojedini plemići u sabor dolaziti i ondje misli svoje bez odlučnoga glasa, čedno i smierno očitovati. Ovo je slika ili forma saborah naših sve do danas. — Što se tiče pako vlasti sabora našega, nesmijemo zaboraviti, da su od najstarijih vremenah, od našega s druženja s Ugarskom, sve do danas, samo bani imali pravo, sazvati sabor, kao

što to državni zapisnici, starinski običaji i toliki kraljevski dekreti svjedoče, i da su g. 1567. kad je sám kralj Maximilian sabor sazvao SS. i RR. proti tomu reprezentirali i odgovor dobili, da će se od sada stari običaj čuvati; — nesmijemo nadalje ni to s uma svrći, da je sabor naš od ugarskoga uviek nezavisan bio, tako da su se na njem premnogi statuti stvorili, koje su ugarski kraljevi izvan ugarskoga sabora potvrdili i uzakonili, kao što to svjedoče umješteni u zakonik statuti od g. 1492. pod Vladislavom II. od g. 1538 pod Ferd. I. od g. 1609. do g. 1634. potvrdjeni od Ferd. II. od g. 1644—1681 od Leopolda I., te članak 120. g. 1715. pod Karlom VI. stvoreni.— Na starom ovom temelju treba da i mi sabor naš sagradimo. Vidismo, da su u vremena najstarija, starešine, kao najzaslužniji i najpametniji ljudi, u sriednjem vieku, sad poslanici svih starešinah, sad plemići, kao najimućniji ljudi i najkrepčiji branitelji domovine, unajnovije pako doba prelati, velmože, plemići varmedjah, a ponješto i gradski poklisari narod predstavljali. U svako vrieme pazilo se je na duh vieka: ovoga duha se moramo i mi držati. Najstarija doba bila je doba naravna; sriednji viek bio je viek materialni (radi šta su bogati vlasteli, koji su dobro oružjem vladati znali, gospodovali nad svimi ostalimi), naš je viek, viek duševni, po svem izobraženom svietu vlada duh, izabraženost i inteligencija. Taj duh mora i kod nas zavladati, ako nećemo, da ostanemo u gnilom *statu quo*, ako želimo napredovati i s drugimi se izobraženimi narodi sravnati. Zato ja predlažem u ovom duhu sljedeću osnovu budućega našega sabora: tri diela glasovah neka ima inteligencia i stanovničtvo, a četvrti dio neka ima imetak. Po većini inteligencie i stanovničtva razumievam varmedje i gradove, kao sriedište inteligencie, trgovine i obrtnosti, zatim okružja i akademiju s gimnaziami i svimi učionami; po imetku pako razumievam vlastele bogate zemljištah, naime prelate, velikaše, kaptule, ter one, koji vladu i nepritomne zastupaju. Nu buduć da varmedje najveću stranu inteligencie, stanovničtva i imetka predstavljaju, treba da i najveći dio glasovah imaju, što se postići može, ako im se od svih glasovah dvie četvrti podiele, tretja četvrt neka se razdieli medju gradove, okružja i akademiju, a ostali glasovi dat će se gori rečenoj gospodi. Osim toga, mnijem, da se starinsko pravo govorenja nijednomu književnomu plemiću ni u napried neotme; ako pako to nebi moglo proći, da se varmedjam radi inteligencie poda pravo, pošiljanja više poslanikah, ili da se podieli poklisarom nepribitnih pravo govorenja. Nadalje da se mjesto ustanovi, gdje će govornici besjediti, da se vodi dnevnik (diarium), i da svaki govornik smije latinski ili slavjanski progovoriti, jer slavjanski jezik držim ja za jedino spasonosni palladium domovine moje.«

Ovaj govor puno važi za ovo naše znamenito vrieme, a i u obće nam se okolnosti nisu premnogo preobrazile, van što je *hrvatski naš narodni jezik* bez svakoga dosadašnjega prepiranja postao *poslovnim*.

To spomenuv, nedá mi se posve múkom mimo ići, da barem nesjetim našinacah na onaj Kukuljevićev znameniti govor, što ga je držao 23. listopada 1847. na državnom našem saboru radi uvedenja narodnoga jezika za poslovni u mjesto latinskoga. Bijaše on tada sa *Šimunčićem*, sadašnjîm vrhovnim županom, poslanik županije varaždinske; a izza njegova govora (štampanoga u Narodnih Novinah god. 1847) bijaše sve oduševljeno, sve uzhićeno; pod padanjem cvieća iz galerijah, pod cvietnimi vienci i kitami, što jih bacahu oduševljene gospodje na narodne poklisare i pod hrpami pjesamah i klikom i uzklikom zadušen je glas protunarodne stranke i jezik naš za službeni proglašen; te tako načinjen konac domaćemu boju, kako - no i jedna letuća pjesma od hrvatskih domorodkah poklisarom narodnim proricaše, govoreći:

„Al je danas svrha boja toga
Za naš dom je danas dan veseli,
Jer ste u javnost jezik naš uveli;
Na obzoru neba slavenskoga
Viek će imena slavno Vaša sjati,
Viek će narod Vás se spominjati." *)

Slava i sreća vrhu svakoga, koj je ma ikoliko sudjelovao kod toga čina!

Izpuniste želju preljubeznu
Za kom samo mračnjaci nečeznu. —

Upravo i najviše ste tim učinili, da je banovina postala koristnom za odciepljeni ogromni srodni jugoslovjenski sviet — do Balkana, koj nebude doisto sluga ni turske ni grčke narodnosti; jer to nebijaše moguće ni za najljućih Ahmetah i Muhametah, koji na to ni mislili nisu, pa ni fanarioti nemogoše ništa opraviti, koji su htjeli i hoće da nas podjarme, s tom nas srodnom krvju svezaste u *slogu sadašnju*, slogu književnu, iz koje nam niče buduća slava, gibanje i blagostanje. —

*) Vidj Leptir 1859. Dva Slavena str. 155.

Divota pa ujedno i strahota je čitati onu borbu u naših saborih za magjarski jezik i narodnost. Nedao Bog sličnih pojavah u narodu našem!! A slava za pobjedu pravedne svari ide po najviše županiju varašdinsku, koja je *prva* odlučno i oštro povela rieč proti onom zlokobnom pismu županije zagrebačke na ugarske oblasti, uslied koga bi se i kod nas uvesti bio imao jezik magjarski; i radi pošiljanja posebnih poklisarah, naše županije postale bi magjarske varmedje te mi prestadosmo kano narod, kano živo tielo, stopivši se posve s Magjari. U izvanrednom vel. spravištu držanom 21. siečnja zaključila je županija varašdinska, da se svaka točka toga zagrebačkoga pisma na pose oprovrgne. U tom je istom spravištu govorio Ivan Kukuljević Sakcinski, skoro preko jedan sat o našem odnošaju prema Ugarskoj. Tu historičku razpravu o naših pravicah, dokazanih množinom važnih poveljah i listinah priobćujem ovdje iz Novinah Dalmat-Horvatsko-Slavonskih god. 1848 br. 10. str. 38; jer ćemo moći mnogo crpiti iz onoga, kako smo mislili prije 12. godinah.

„Srdca domoljubna hrvatska, uzbunjena tolikimi nezgodami i nevoljami, koje njihov narod kroz stoljeća pretrpi, umirila su se bila od njekog vremena, osobito od kad se je najnovijim štatutom sabora našeg temelj stavio boljoj duševnoj budućnošti. Narod naš se je veoma uzradovao i mirno gledao napried i na sve strane na okolo, nevideći nigdje više lukavih neprijateljah.

Od istih Magjarah nadao se je u sadašnje vrieme samo pravednosti i veselim viestim za domovinu našu. — Nu što se radi i kako se radi o nami, razumjeli smo žalibože iz poklisarskih izvjestjah i čitali smo u novinah. Odmah na početku stali su nasrtati na katoličko duhovničtvo i na stanovnike pridruženih kraljevinah. — Mi bi to istina za čast smatrati mogli, da oni ljudi, koji preziraju ugarsko katoličko duhovničtvo i *nas* mrze. Ono duhovničtvo, koje za Ugarsku ima neizmierne zasluge; ono duhovničtvo, koje prvomu ugarskomu kralju svetu krunu pribavi i najviše potom samostalnost i neodvisnost Ugarske utvrdi; ono duhovničtvo, koje je ponajviše doprinjelo, da se kruna hrvatska s ugarskom stopi, kako nam to starinska pisma svjedoče; ono duhovničtvo, koje jednoč na čelu naroda krstom i sabljom u ruci,

put mu pokaza k pobjedi i slavnoj smrti za domovinu, koje kao njekadaduševno, tako sada materijalno blago naroda ponajviše čuva. S ovim duhovničtvom uzporedjuju nas sada, što se mržnje tiče, a mi bi bili sretni, da ga možemo svojim prijateljem zvati.— Nu što je prvo, radi šta su na nas navilili? Ništa drugo nego vlast sabora kraljevinah naših! Dobro su se zaista dosjetili, jer je ovo srdce slobodnoga našega tiela: da nam se uzme moć sabora, prestao je i naš politički život, prestalo je i hiljadoljetno uživanje slobode. Nisu zadovoljni s uredjenjem našega sabora, nisu zadovoljni, što je uredjen po nami i po vladi, a ne po njima i po njihovom saboru. Pa na čiju tužbu stali su pretresati ovo uredjenje? Na tužbu zastupnika najmanje hrvatske oblasti, za koju se je bio baš naš sasabor god. 1709. po svojih poklisarih zauzeo, da njezin reprezentant dobije na ugarskom saboru samo *mjesto* bez glasa i to izza zastupnikah velikaških, kao što svjedoče diaria i naši saborski dnevnici. Ovo biva na tužbu poslanika, koj se je javno izjavio, da nezna za naša municipalna prava. A ovomu se poslaniku vjeruje, da govori u ime svega naroda, da je narod nezadovoljan s vladom itd. akoprem nikada nije bio š njom tako zadovoljan kao sada.

Ugarski sabor prisvaja si moć uredjivanja našega sabora: nu može-li nam se barem *jedan* primjer i zakon pokazati, da je ugarski sabor išta o našem saboru uredjivao? Ja neznam, nijednoga, premda sam o tom marljivo iztraživao; protiv možemo mi iz naših protokolah i ako uztreba iz samih zakonah, sto primjerah pokazati, da su se na saboru našem glasovi i miesta dielila, da se je ova ili ona moć sabora povekšala ili umalila. — Dapače protivnici tvrde, da statuti našega sabora nevaljaju, dok ih god nepotvrdi ugarski sabor, premda 120: 1715. i 18: 1790 jasno proti tomu govore. Čudnovato zaisto! . U naših domaćih saborih predsjedali su njegda isti ugarski vladaoci, medju ostalimi i najslavniji kraljevi Ludovik I. i Matija Korvin, da nenapomenem Kolomana, Andriju II., Belu IV., Karla dva, Sigismunda, Vladislava i druge. Pod njihovim predsjedničtvom satvarala su se naša štatuta u Kninu (Tinninium), Križevcih, Belgradu dalmatinskom, Zadru, Spljetu, Bišću i kasnije u Zagrebu sve do najnovijega vremena, u nazoč-

nosti osobitih kraljevskih ili oratorah ili poslanikah, naime onda, kad kralj nije mogao sám doći. Koliko bi to bilo protuslovje, da su se štatuta na saboru našem u pribitju kralja načinjena i od njega potvrdjena, morala po drugi put na ugarskom saboru pretresivati ili potvrdjivati! — Što su njekoja naša štatuta u obći zakonik stavljena, to ništa nedokazuje proti nam; jer ona su upisana na našu želju i na kraljevsku zapovjed bez ikakva pretresivanja na ugarskom saboru. Ovo svjedoči i to, što su tolika naša štatuta u obćeniti zakonik stavljena, na koja su Magjari uviek nasrtali. — Nu da su Hrvati vlast svoga sabora dobro poznavali i vjerno čuvali, uči nas zadosta prošastnost. — Neću ovdje potanko razlagati, kako su Hrvati god. 1527 *prije Ugrah* izabrali Ferdinanda I. za svoga kralja, kao štò su i njegdà izabrali i Karla Roberta, Karla Dračkoga itd. Neću pripoviedati, kako su sami s inostranimi zemljami saveze i ugovore skljapjali itd. nu nemogu propustiti, da nenavedem jedan čin hrvatskoga sabora od novijeg vremena, koj sabor *najprije* utvrdi blagovladajuću austrijansku kuću u nasliedju svih njezinih državah, pošto je bio mužki spol izumro. Evo pisma Karla VI, poslanog saboru našemu, kad su mu stališi hrvatski javili, kako su na saboru u Zagrebu d. 9. ožujka 1712 jednodušno zaključili, da ako bi mužki spol dospio, priznati će i ženske odvjetnike za vladaoce, *negledeći pri tom ni malo na Ugarsku* i njezino neredno izabiranje: nu pod tu pogodbu, ako bude isti spol ženski vladao pokraj Austrije i Štajerskom, Kranjskom i Koruškom. Karlo VI. poznavajući silu i samostalnost našega sabora, odgovori jim ovako. (Jer ja ovo vadim iz Novinah dalm. hrv. slav., priobčujem ovdje takodje samo *izvadak* toga dopisa Karla VI. kao što su i rečene Novine radi nedostatka prostora.)

Recredentionales ad Status Regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae etc. Carolus etc.Quae a vobis Statibus Ordinibusque inclytorum fidelissimorumque Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Generali vestra Congregatione nuper Mense Martii Zagrabiae celebrata, propositum, deliberatum, actum, ac ibidem unanimo omnium consensu statutum ac placitum fuit, ut quandocunque futuris temporibus (quod omnipotens Deus avertat) sexus masculinus Augustae Domus deficeret, in eo casu sexus foemininus ex eadem Aug. Domo, dum simul Austriam, Styriam ac Carniolam possideat, atque in Austria resideat, in regimine dicto-

rum Regnorum hereditario succedet, ea singula, cum ex literis vestris Zagrabia ex dicta generali Congregatione sub 9-no dicti mensis ad nos datis etc. clementissime intelleximus etc. Igitur pro tanta vestra in Nos nomenque Austriacum collocata fiducia vos Status et Ordines universosque fidelissimorum istorum Regnorum subditos Cives ac Incolas paterno vicissim amore complectimur: reclu dimus Vobis sinum in quem ceu tutissimum portum confugitis: atque adeo saluberrimum hocce decretum vestrum etc. Cæsareo Regia authoritate nostra clementissime probamus, acceptamus et confirmamus, operam daturi, ut quæ cepistis consilia, ea quoque inclyti Hungariæ regni Status ac Ordines amplectantur, sed et vicissim vobis verbo Regio spondemus, Nos totos in eo fore, ut quæ a Nostris Prædecessoribus istorum Regnorum olim Regibus pro egregiis avorum vestrorum meritis concessa unquam iis fuere privilegia, libertates, prærogativa ac jura, ea omnia et singula vobis non modo facta, tecta illibate manu tenentur ac conservantur, verum quandoque id res postulat, etiam in majus augeantur et amplificentur id ipsum pro hæredibus iisque successoribus Nostris Regibus aut Reginis Austriacis promittentes etc. Dabantur Viennæ Austriæ die 16. Maji anno 1712. etc. Carolus etc.«

Želi-li tko još više dokazah nezavisnosti našega sabora od sabora ugarskoga? — Mogao bi mu sa više jošte poslužiti, da mi nije vrieme prekratko.

Nu još nam valja odgovoriti na to, što ugarska oppozicija tvrdi, da pod krunom ugarskom ima samo *jedan* narod i to narod magjarski. Ovo je smiešno i pogibeljno za ugarsku, jer da se ovo obistini, moralo bi se više milionah zemlju težećih, obrtnost, trgovinu i nauke razprostirućih Slavjanah, Niemacah, Vlahah, izseliti iz svoje prastare domovine, uslied šta bi Ugarska opet onako podivljala i opustila kao pod Attilom i poslje bitke kod Šaja i Muhača. Tko takva šta želi, nezaslužuje zaista ime ćutljiva čovjeka, a kamo-li slavni naslov ugarskoga domorodca? — Nu za nas Hrvate, stanujuće u Ugarskoj, u ovoj gornjoj i dolnjoj Slavoniji, i u starinskoj prekodravskoj Hrvatskoj, još manje valjaju ove rieči o jedinosti magjarskoga naroda, — zahman će nam se dokazivati, da smo Magjari: tá isti zakoni dokazuju neistinitost ovoga tvrdjenja, a rieči najslavnijih ugarskih kraljevah svjedoče nam u njihovih poveljah i nad njihovimi grobovi, da su nas ugarski kraljevi i ugarska zemlja za nješto drugo držali, a ne za Ugre. Evo povelje

Kolomana kralja od g. 1108, podate gradovom dalmatinskim, gdje nedopušta baš Ugrom kao inostrancem, kod nas ni stanovati.

„Anno Dominicæ Incarnationis MCVIII. mense V. die XXV. anno XII. Regni mei. Ego Colomanus Rex Ungariæ, Croatiæ atque Dalmatiæ juro super sanctam Crucem vobis Traguriuis meis fidelibus civibus firmam pacem; mihi et filio meo aut successoribus meis tributarii non sitis; Episcopum vero aut Comitem, quem Clerus et Populus elegerit ordinabo et lege antiquitus constituta vos uti permittam etc. In civitate quoque vestra neminem Hungarorum vel alienigenarum habitare permittam, nisi quem voluntas vestra expetierit, cum autem ad vos coronandus, aut vobiscum Regni negotia tractaturus advenero, nemini civium vis inferetur Domorum suarum, nisi quem dilectio vestra susceperit etc. Hoc autem Sacramentum a Rege et ab Archiepiscopo Laurentio et Comitibus Hungariæ confirmatum est etc. — Istu ovu povelju potvrdi god. 1124 i Stjepan sin Kolomanov ovimi riečmi: Ego Stephanus Colomani Regis filius Rex Hungariæ, Croatiæ atque Dalmatiæ. Anno Dominicae Incarnationis 1124. Indictione secunda, mense Julio, Nono Anno Regni mei, eandem libertatem et pacem a patre meo vobis Tragurinis et Spalatinis civibus stabilitam cum Episcopo et Comitibus Regni mei principibus sub ejusdem Sacramenti obligatione confirmo et corroboro. Ego Marcellus Strigoniensis Archiepiscopus laudo et confirmo etc.

Evo druge povelje Ludovika I, od god. 1359, u kojoj sve stanovnike ugarske t. j. prekodravske za nas *tudjimi* zove i zajedno zabranjuje, da nitko s one strane Drave nesmije suditi stanovnikom s ove strane Drave (dakle gornjo i dolnjo slavonskim.) Zašto? Jer smo mi uviek bili osobito (posebno) tielo, osobiti narod pod krunom ugarskom. Isto opetuje slavni kralj Matija Korvin u poveljah nam podanih g. 1465 i 1468, što odmah za njim potvrdi i kralj Vladislav g. 1496. — Da smo mi uviek za njeko osobito pridruženo tielo držani bili, koje se nikada nije želilo s Ugarskom spojiti, to nam svjedoči i ta okolnost, da se je stopram poslje *šeststoljetnoga* življenja s Ugarskom u zakonik metnulo, da se sinovi ovih kraljevinah imaju razumievati pod imenom Ugrah, nu samo na toliko, na koliko se to tiče obćih pravah i službah. Da smo bili ikada jedno tielo ili jedan narod s Ugri, zakon taj nebi se bio satvorio.

Uslied ovoga možemo Ugrom i našim domaćim protivnikom odgovoriti na pitanje: kakova su to municipalna i temeljna prava?

Nije zaisto jedino pravo naše onaj dviestoljetni, dakle noviji statut, po kojem nemoramo protestante k nama pustiti, dok nećemo; — te da na papiru samo polovicu danka plaćamo, a u istini može biti više nego Ugri. — Starinska naša prava i sloboštine jesu osim mnogih drugih i ove: da od 700 godinah sačinjamo osobito pridruženo tielo državah stojećih pod ugarskom krunom; da unutar granicah naših nemoramo dopustiti nikakovim tudjincem upliva, da možemo sami stvarati i preinačivati svoja posebna prava i naredbe i to samo s privoljenjem jedinoga kralja; dà kao što smo imali njegda osobite vojvode ili »duces« ponajviše kraljevske krvi i s kraljevskom vlastju vladajuće, koji su imali svoje osobito dvoranstvo, te su izdavali pod svojim imenom povelje itd. sada imamo vrhovnoga sudca našega b a n a, zavisećeg samo od kralja, za koju čast smo do vremena Josipa II. sami prikladne osobe kandidirali. Nadalje, da, kako je već gori rečeno, nijedan tudjinac nikada nesmije nam suditi, radi šta smo od njegda osobiti banski stol imali; da stanovnici ovih kraljevinah nemoraju vojnike bez plaće davati; da naše osobite državne poslanike na ugarski sabor pošiljamo, koji nesjede medju varmedjskimi poslanici, nego na odličnijem uzvišenom mjestu.

Što pako slavonske 3 varmedje od njekog vremena posebne poslanike na ugarski sabor pošiljaju, koji ondje sjede medju poklisari ugarskih oblastih, to je nakaza, koju su predji naši g. 1751 u ondašnje ratno doba, nješto radi osobitoga danka, koj davaše dolnja Slavonija, nješto po svome nehajstvu dopustili. Nu isti naši stališi zahtievali su to po želji samih dolnjih Slavonacah, da pokraj navadne trojice poslanikah dobiju još *tri* poslanika od strane dolnje Slavonije mjesto na ugarskom saboru, da tako kraljevine naše opet budu onako zastupljene, kao što su bile u stara vremena, prije turskoga podjarmljenja Slavonije, kad se je iz sabora našega po pet i šest poslanikah na ugarski sabor pošiljalo. Želju ovu dokazuje i reprezentacija iste dolnje Slavonije, koju je g. 1751 na naš sabor poslala: u ovoj reprezentaciji obećuju svečano Slavonci, da se neće nikada ni od banske oblasti oteti, ni od Hrvatske odciepiti. (Ovdje je govornik pročitao njeke točke iz iste reprezentacije, ja jih izpuštam, da budem što kraći.)

Najveće pako i najstarije pravo, koje uživamo i to još prije nego smo narodne vojvode i kraljeve imali, jeste, što osim varmedjskih skupštinah možemo držati *državni* sabor naš, na kojem se pretresuju i odlučuju svi naši posebni poslovi, neprotezući se na obćenito ugarsko kraljevstvo, i koj sabor posve od nikoga nezavisi. Evo vam naših sloboštinah, navadah, pravicah i naših zakonah, potvrdjenih 13. zakonskim člankom od g. 1464; 1. člankom štatutah u zakonik stavljenih od g. 1492; zatim 54 zakon. člankom od g. 1548; 3 §. 15 čl. od g. 1578; 27 čl. od g. 1600; 33 čl. od g. 1649; 6 §. 32 čl. od g. 1681; 66 čl. od g. iste; 22 i 23 čl. od g. 1687 i 1 §. 120 čl. od g. 1715. Ako prava ova i zakoni, uz to i zakletvom i prisegom svakoga kralja napose potvrdjena i osigurana, nestoje; onda nestoji nijedan zakon ugarski.

Osim navedenih, ima još mnogo dokazah, koji posvjedočavaju starinsku našu nezavisnost od ugarske *države*, ali ne *krune*; koja je isto tako naša kano i njihova. Izmedju ostaloga navodim samo još i to, da isti ugarski novci, koje bi nam sada rado s magjarskim napisom narinuli, kod nas baš pod ugarskimi kraljevi nisu imali nikakve valjanosti, kao što nam to dokazuju povelje Andrije II. i Karla Roberta, ovi bo sami priznaju, da ugarski novci u Slavoniji neimaju vriednosti. Zašto? jer smo mi njegda kao nezavisne kraljevine imali posebne novce nazvane kunovine (Mardurinæ) ili „Moneta banalis“ i „ducalis“ od kojih novacah isti zakonik mnogo putah govori. A kako su pjenezi ovi izgledali, kako su bili uriešeni kunom (Marder), te mladim mjesecem i zviezdom, o tom se može svaki Ugrin ubavjestiti posjetivši Széchеny-sku novčanu sbirku u peštanskom muzeju. — Imali smo nadalje, a i do sada imamo državni naš grb, nam od Vladislava kralja g. 1496 sljedećimi riečmi s nova podieljen. „.... Nos igitur, qui praefatum regnum nostrum Slavoniae et ejusdem regnicolas nihilominus quam alia regna et Dominia nostra et eorumdem incolas, cupimus non solum in antiquis legibus, juribus et consvetudinibus suis conservare, sed etiam majoribus honorum titulis de Regia nostra providentia et liberalitate decorare. Nam regnum hoc *inter duo flumina Savum et Dravum* constitutum, contra et adversus Turcas, Christianitatis perpetuos hostes et inimicos, sibi proxima loca tenens, continua bella exercet et ita se armis tutatur et conservat,

ut vix eam regionem Turcus unquam ingreditur quin accepta gravissima clade et calamitate ex eodem regno nostro recedat. Qua propter non immerito *hoc* ipsum *regnum nostrum* unum praecipuum *scutum* vel potius *antemurale* hujus regni nostri Hungariae appellaverimus.« — Imali smo i imamo naše narodne boje i zastave, koje se pri krunjenju svakoga kralja i pri uvodu svakoga bana nose. Zato nam ni malo netrebuje tudji grb, zastave i boje; jer ove, osim austrijanskih i inostranih ladjah, nosi istinabog, od najstarije starine množina hrvatskih i dalmatinskih brodovah, ali — na koliko ja znadem — nijednoga magjarskoga.

Pošto bi ovako odgovorili na tolike predloge, valja nam još primjetiti nješto na drugo jedno prigovorenje, da naše kraljevine nisu *čitave* države, nego samo male reliquiae i neznatni ostanci njegdašnjih državah. Istina je, 6 naših varmedjah jesu reliquiae i ostanci od one tri silne države, koje toliki zakoni i tolike kraljevske diplome zajedno s ugarskom historijom, nazivaju štitom i zidom ugarskoga kraljevstva; onih državah, koje su oplodile Ugarsku mnogimi slavnimi predji onih familjah, koje sad u redu konservativacah čuvaju čitavu Ugarsku od nagle strmoglave propasti; — onih državah, koje su jednoč ugarskim kraljem vrata otvorile u bogatu Italiju i u daleki iztok; — onih državah, koje su toliko putah Ugarsku od bune sačuvale i kraljeve od propasti izbavile; — onih državah, koje su ugarske granice uzduž Austrije i Morave naselile krepkimi i silnimi branitelji proti navalam ovih za onda još neprijateljskih zemaljah, što svaki tamošnji seljak bolje znade nego najvještiji ugarski historici; — onih državah, bez kojih pomoći Ugarska bi bila poslje muhačke bitke pod turski jaram spala, koje su pomagale izbaviti ugarske varmedje jednu za drugom izpod turskog jarma i tako sastaviti opet u jedno veliko tielo *ugarske reliquiae*; u isto pako vrieme morale su na južnoj granici velike komade svoje zemlje i čitave varmedje, koje odstupiti Turčinu i Mljetčanom, koje pretvoriti u vojničku krajinu. Mi smo *reliquiae* ovih državah i osjećamo, da smo to samo radi vjernoga našega saveza s Ugarskom; i zato najmanje smo se nadali, da će nam se tim rugati Ugri, koji su bili još pred 100 godinah u istom gotovo stanju; da će nam *oni* predbacivati ovo naše žalostno položenje.

Mi žrtvovasmo za njih svoj život, svoje izobraženje, svoje stanovničtvo i zemlje svoje, a oni se trse sada, kano iz zahvalnosti, kako bi nam narodni jezik i ono malo starinskoga duha, ono malo svetih relikvijah, što nam je preostalo, ugrabili, sąd na dolnjoj Dravi i Savi, sad na Jadranskom moru.

Dolnja Slavonija i Primorje jęsu jim već od više godinah trn u oku. Pa kakvim si pravom prisvajaju ove zemlje? — Navode oni, istina, ništetna njeka historička data iz knjige njekakvoga bezimenoga i vrlo dvojbenoga notara kralja Bele, te diplome, koje svjedoče, da je dolnja Slavonija pod ugarsku krunu spadala (što nitko ni tajio nije): nu svi se njihovi dokazi mogu oprovrći istom historijom, praktičnim životom i zakoni; te nije ni vriedno, da tim ovdje vrieme tratimo. — Ako uztreba, pokazat ćemo u izobilju historičkih dokazah, iz kojih će se jasno vidjeti, da su doljno-slavonske varmedje već u najstarije doba pod bansku vlast i pod zagrebačku biskupiju spadale, te od njegda na našem saboru zastupane bile. — Da su pako ove varmedje i poslje izbavljenja od turskoga jarma pod imenom dolnje Slavonije s nami bile sjedinjene, to svjedoče bjelodano članci 10, i 118 od g. 1715, i čl. 18 i 50 od g. 1741, da nenapominjem u našem državnom arkivu čuvane kraljevske resolucije, kano od Leopolda g. 1697, od Karla VI. g. 1723 i od Marije Terezije g. 1743 i 1745 — sve ove kraljevske odluke i naredbe govore o sjedinjenju dolnje Slavonije s gornjom i s Hrvatskom. Nu da je Slavonia već i njegda do Dunava k Hrvatskoj spadala, — to svjedoči sljedeća povelja hrvatskoga vladaoca Trpimira od g. 837:

„Ac deinde ut in fatam matrem Ecclesiam Salonitanam, quae Metropolis est usque *ripam Danubii* et pene per totum Regnum Chroatiae etc.“

Ovo potvrdjuju i druge diplome hrvatskih kraljevah.

Isto toliko, koliko za dolnju Slavoniju, može se navesti primjerah i za naše Primorje, za koje bi njekoji rado dokazati, da nikada pod Hrvatsku nije spadalo. — Eto opet dvijuh diplomah Bele IV, i Matije Korvina, podanih slavnoj hrvatskoj familiji Frankopanah, koji su za Ugarsku nebrojenih zaslugah stekli. Ovimi diplomi daruje se istoj obitelji sve do grada Rieke cielo Primorje. — Neću uz to još navadjati rieči zakonskoga članka 61 od g. 1790.

i kraljevske resolucije od g. 1777—1808 i 1809, koje jasno govore o sjedinjenju Primorja i Rieke s Hrvatskom.

Pa negledeć na sve ovo, ipak nas sada biede i okrivljuju, kao da mi tražimo acquisitie za Hrvatsku! Smiešno zaisto, jer da smijemo iz dielah i govorah ugarske oppositie gatati, mogli bi prorokovati, da će ista opozicija na skorom reklamirati carski grad Beč, zato, što ga je jedno vrieme Matija kralj držao; zatim Štajersku, jer je njome ban Stjepan Šubić pod Belom IV. upravljao, i najposlje čitavu Poljsku, Česku i sve k njoj pripadajuće zemlje, jer su njekoji kraljevi ovih državah nosili zajedno i ugarsku krunu. Ja bi se okladio i za to, da se Lika i Krbava danas opet pod gradjansku oblast stavi, da bi njekoji s one strane Drave odmah počeli dokazivati, da županije ove medju ugarske varmedje spadaju. Nu neka jim bude veselje, mi im nezavidimo njihovo postupanje, jer nehlepimo usried blagoga mira za onime, što sada već neimamo; nekanimo nikoga hrvatizirati, nego želimo, da svatko, gdje god bio i tkogod bio, uživa podpunoma svoja naravna i politička prava i slobodu.« —

Ele nije doista čudo, što je tako vješti poznavatelj naših stvarih bio jedan od najvećih boracah narodne stranke; nije čudo, što je zahtievao i nastojao, da se jezik narodni uvede u javne poslove, jer to je i duh vremena i ovoga vieka te rodoljubje od nas zahtievalo, — pače zahtievao je još najviše *dug* pepelu i slavi **naših djedovah**; zahtievala je *sloboda naša,* starodavna sloboda. Jer neima doista naroda, koj bi uvedši svoj jezik u poslovni i napredujući u njem, izgubio svoju slobodu; a protivnih slučajah ima u povjestnici više. Narodnost je najjače sredstvo za uzčuvati svoju slobodu, tuj nam netreba crpiti Bog zna od kuda dokazah, no bacimo pogled na naš prosti hrvatski narod, koj je pravo veleć svega, lišen bio, što bi svojinom krstio, jedini mu je ostao jezik materinski, a baš pokraj ovoga zadržao je slobodni duh, vječnu pohlepu za njekakovom starinskom slobodom, što nijedan narod nečini u tolikoj mjeri. Ta sloboda usisana je i uvrežena samo krasnim materinskim jezikom, a tom čovječnjom pravom slobodom nadkriljuje naš narod sve ine; jer nehlepi za vriedjanjem drugih narodah; nikada nije podjarmljivao druge zemlje, no je samo svoje branio:

„Hrvat nikog sam nerani
Nego samo s v o j e b r a n i;
Zato straha nepoznade
Ma sviet pojde na komade“

Vrlo je liepo naš K. govorio u velikom zag. spravištu 21. veljače g. 1848 o tom duhu vremena i narodnosti; ovdje ću samo nješto navesti, pak ćemo vidjeti, da je i on narodnost smatrao za najjaču polugu u uzčuvanju slobode.

„Vrieme mora nastati kod svakoga, propao on Bog zna kako duboko, da opet k sebi dojde; vrieme mora nastati kod svake stranke pojedinih narodah, bila ona Bog zna kako pokvarena, kad cieli narod pred očima imati mora; vrieme mora nastati i kod pojedinih ljudih, kad bacivši na stranu gadne strasti i sumnje, osobite mržnje i proganjanja, neplemenite pohlepe za službami, za bogatstvom, za gospodstvom ili za kakovim osobitim imenom, samo sreću čovječanstva i slobodu, blago i budućnost naroda svoga pred sobom gledati moraju. Ovo vrieme čini mi se, da je nastalo u ovoj varmedji s današnjim danom, kad se je prvi put zametnulo pitanje o najvećoj svetinji naroda, o narodnom jeziku; u tom pitanju mora prestati svaka stranka, u tom pitanju nestaje ilirstva (onakovoga, kako si ga mnogi predstavljaju) nestaje i magjarstva u tom pitanju izčezava kasino i dvorana, crvena i crna kapa, aristokratizam, demokratizam, oposicija i konservatizam; nadvladati mora jedno samo ćutenje, koje smo nasliedili od *predjah naših*, koje smo upili s mliekom matere naše, i to ćućenje jest ljubav k jeziku materinskom, narodnomu, hrvatskomu. Svaki Hrvat, svaki čovjek, koj plemenito ćutiti hoće, mora ljubav ovu za jezik ćutiti, mora ćućenje svoje i činom pokazati, tim više, jer nas isti duh vremena k tomu sili. Duh ovaj vremena silniji je, nego carstva i države, jači nego fizične i materialne sile cieloga svieta; duh ovaj vremena zadušio je nebeskim svojim plamom gnjilu vodenu materiju, s kojom su narodi narode utapljali i po kojoj su mnogi najveći i najmudriji ljudi pojedinih narodah iz sriedine njihove pali u zaboravnost i odplivali u mora nepoznata. Duh ovoga vremena zove se duh narodnosti t. j. ljubav jezika narodnog i svega onoga, što je narodno, što iz naroda proizvire, što je ovaj zvao i što zove svojim; — materija ona nije ništa drugo, nego

pogibeljna *ljubav tudjinstva.* Koliko pako djeluje božanski duh narodnosti na slobodu, na prosvjetu, na sreću i bogatstvo naroda, to vidimo, čujemo i čitamo svaki dan. Tà dosta je spomenuti, kako se je samo pomoćju ovoga duha mala Grčka iz mrtvila opet podigla i silni jaram turski opet otresla, kako se je nadahnuta duhom ovim uzvisila Francezka nad Evropom i nad svietom, kako oduševljene ovim duhom napreduju u znanostih i u svakom obziru zemlje njemačke, talijanske i mnoge države slavenske. — Samo mi Hrvati zaostali smo bili bez duha ovoga u neznanstvu i siromaštvu; — ali sada narinuo nam se je skoro bez znanja i hotenja našega, duh narodnosti, koj granice u poletu svom nepozna i probudio je ljubav k jeziku po cieloj širokoj domovini našoj. itd. itd.«

Eto, tako jo govorio prije 12 godinah naš Kukuljević, podpuno osvjedočen, da smo u zori našega danka. Pa i pravo, jer da budemo narod jak u življu narodnom, da nam jednoć dozreli narodnost, da naš narod postane izobražen, razvila bi se posve politika naša, narod se osviestivši uviek bi i sam vikao krivim prorokom: „dalje vam kuća od nas.« »Mi znamo sami najbolje, što nam kod kuće treba a što netreba, te nećemo, da bude što god *za nas i bez nas*, *) niti ćemo ikad odstupiti od onoga puta, kojim su naši djedovi išli i bili svoji gospodari kod kuće svoje, kao što su bila braća naša ustavna: *Madjari* gospodari u svojoj; ali ustav i kralj, um i korist, prijateljstvo i ljubav neka vežu dva ustavno-slobodna brata Magjara i Hrvata.« — Kamo će po nebogi narod naš krasnija i čvršća politika od ove?··· A Kukuljević je baš tim putem udario izabravši si za političku poslovicu:

»Niti lievo niti desno nego stazom djedovah.«

To će reći: Nedam satrieti *slobodu* svoju ustavnu tolikih vjekovah kano najmiliji amanet čuvanu; nedam satrieti *narodnost* svoju, to sveto baštinstvo djedovah mojih, nego ću ju i proti Niemcu i proti Madjaru i proti Talijanu ili ma proti kojem mu drago narodu

---

*) Govor I. Kukuljevića držan u magistratskom viećú 17. ožujka 1848. kadno ga gradjanstvo izabrà, da jih predvodi u magistrat, da zamole za državni sabor.

braniti i čuvati do najskrajnije sile, *ničiju* nego *narodovu pravednu korist pazeći.* — —

Još je držao i više liepih i vatrenih govoroh u spravištih a poslje i u sjednicah povjestnoga družtva, koji su osobito mladje našince ljubavju domovine i narodnim ponosom zadahnivali, i dobio je više prikazah od naše mladeži za znak iskrenoga štovanja, pak i od mladeži u Požunu, kad je sa svojom blagorodnom gospojom suprugom preputovao. Mladi Slovaci štovali su najprivrženijega si prijatelja u mladu, živahnu, postojanu, ljubeću svoj narod hrvatski vrhu svega ljubavju stalnom, kao gromom uništujuću govorom svojim protivnike slovjenske narodnosti — Ivanu Kukuljeviću. — —

One borbe radi narodnosti i narodnoga jezika, što su u saborih i novinah sve žešće postajale, i dražile srdca, dale su svakomu dosta slutiti, da se iz njih mora krvav boj izleći, ali nije ipak istina, da je to prepiranje porodilo 1848 krvavu godinu. Njoj leži korenje mnogo dublje, a prepirke bijahu samo simptomi. Nu neću bliže razmatrati onih dogodjajah niti o tom, kako su Slovjeni u ono doba sgazili prevrat evropejski, zašto jih je, kano za nagradu, prevratna štampa robovi huljila; — o tom svem govorit će danas sutra historija, a ona će nas jamačno opravdati. —

Znamenita godina ovoga stoljeća naime 1848. zatekla je nas nepripravne. Narodi, koji su se od starinah politikom bavili, koji su velike političke revolucije preživili, dapače i sami izvodili, pak su se i oni smeli i uzbunili, a kamo-li da se nebi mi novice? Kod našega vladaoca osvadjeni kano buntovnici, mrženi i napadani od prijašnjega svoga saveznika, s kojim smo toliko vjekovah bratski dielili sreću i nesreću i mnogo mu pomagali, u Evropi ocrnjeni i u sumnji rad njekakve ljubavi prama silnoj Ruskoj, imali smo sve proti sebi, nikoga sa sobom. Nastalo je bezvladje, nastao strah; u tolikoj nevolji vapjaše narod pravim svojim prijateljem, neka jim budu do pomoći. Slovjeni na bečkom sveučilištu preporučiše, posebnim štampanim dopisom našemu narodu Iv. Kukuljevića, da ga u nastalom bezvladju s Gajem i vitezom Ambrožom Vranjicanjem izaberu za *medjutonju vladu.* Narod nije bio zaboravio na usluge i dosadanje požrtvovanje Ivana Kukuljevića, te se je sada u njega, u njegov stalni značaj i veliku

razboritost jako mnogo uzdao i u velikom ožujskom spravištu g. 1848 izabrao ga *) s onom odličnom dvojicom za odbor, komu je svoj život, svoju sreću izručio.

Taj odbor uredio je 13. ožujka 1848 u Dvorani ono nezaboravno spravište hrvatsko, u kojem je izabran za bana pokojni, narodu sve dobro želeći, J e l l a č i ć - ban. Da je u izbiranju bilo mnogo Kukuljevićeva nastojanja, kažu mi očevidci. Deputaciju sastojeću se iz više stotinah ljudih, koja je tu narodnu želju u Beč nosila i caru Ferdinandu I. podnesla ona poznata 24 članka, sve same narodne želje — vodio je Ivan Kukuljević s Gajem i Vranjicanom. — Sada su Hrvati imali, carskom rieči potvrdjenog, ali od naroda izabranog, junačkoga svoga bana, sina sokola iz gorah domaćih, odkog su vjerovali, da će jih voditi na putu narodne slave, častii sreće.

Istina je prava, da odkada povjestnica pripovieda o Slovjenih, da je nabrojila više njihovih vrstnostih, al' ih nije nikad pohvalila s medjusobne sloge. Nesloga bijaše od uvieka izvor njihovih zalah. Huni, Tatari, Magjari, Turci, Germani napadajuć jedni izza drugih na Slovjene, mogli su jih samo uz pomoć slovjenske nesloge i razdora nadvladati i podjarmiti. Inače bi toli ogromni i hrabri narod, da su se za bratinske ruke uhvatili, odolio svemu svietu i čudesa počinjao. Česi, Poljaci, Rusi i Jugoslovjeni počinili su slavna djela, djelujući svaki za sebe, a što bi istom izveli, da su zajednički prionuli ?··· Istom ovoga vieka, u ovo posljednje doba sinula je idea sporazumljenja slovjenskoga, a znamenito je to, da je naš Kukuljević bio *prvi*, koj je pozvao u »Slavenskom Jugu« na proljeće god. 1848, da se učini u Pragu »Slavenski kongres.«

„On zatrubi: Zlatni Prag odjeknù,
Sve - slovenski otvori se sabor,
I srodni se požnaše ogranci.“

veli Pokret 1848 i 1849 godine.

Kad je Jellačić postao banom, a sve jasnije počelo bivati, da medju Hrvati i Madjari mora mač odlučiti, odè Ivan Kukulje-

*) Ovu i sliedeće bilježke crpih iz Kapesnoga slovnička, gdje se u kratko nalaze.

vić kano *narodni poslanik* u Karlovce, gdje su Srbi držali svoju skupštinu, a odanle odišao je u Beograd k srbskomu knezu, da složi jednokrvnu braću proti zajedničkomu dušmaninu. I. K. S. umije svoje poslove tako mudro voditi, da mu nemalo uviek za rukom podju. Njemu i ovaj velevažni posao pojde za rukom, te su vidjeli naši neprijatalji hrabru djecu Dušana silnoga i crnoga Gjorgja uz sokolove hrvatske, potomke Zrinovićah, gdje u jednoj namjeri biju bojak s jednakim junačtvom.

Vrativ se u Zagreb, izabran bì za namjestnoga predsjednika (Vicepresidenta) u odsjeku za prosvjetu kod banskoga vieća. —

Iste god. 1848 bijaše Kukuljević na zemaljskom saboru hrvatskom poslanik varaždinske županije i kao takov još s druga tri skupštinara bio poslan od strane hrvatskoga sabora k ustavotvornom državnom saboru u Beč — ali zna se, da je našim bio ulaz zatvoren! — —

Medjutim prijatelji mira i sloge, još su i posljednje sile napeli, da zlokobni rat medju nami i Magjari uklone. Od svih najviše je želio mir sám car Ferdinand, te je naložio prejasnom nadvojvodi Ivanu, neka bi razdražene, pod što bilo, pomirio. Kod takova dogovora trebalo je s jedne i s druge strane ljudih razboritih i mudrih, koji svoje ljube i tudje poštuju, koji su od svojih ljubljeni i u tudjini poštovani, koji su radi miru i slogi, pak samo onda pristaju na rat, kad je mir sramotan i ubitačan. Hrvati su dakle i ovamo poslali Ivana Kukuljevića u Beč. Tom je prigodom bio s Vukotinòvićem u ulaznoj sobi onda, kad Jellačiću u pohode dojdoše mnogi poklisari carske vojske, koja onda bijaše u Beču. *) Onim se dogovorom nije ništa opravilo. Tko je tomu kriv nećemo odsuditi. — Mi smo već oprostili i zaboravili uvriede i udarce, što su nam protivnici nanesli.

Sad je istom svatko uvidio, da Hrvati nisu izdajnici, kako su jih Magjari obtuživali, ali je uvidio i to, da se rat voditi mora.

Što ni vlada ni miroljubive nakane razpraviti nemogoše, morao je mač. Jellačiću od ratnih sredstvah biše na ruku samo odanost krajišnikah i oduševljenje cieloga naroda; a trebalo je novca i pušakah. Ivan Kukuljevič je bio, komu je ban povjerio misli

*) Leptir god. 1860 str. XVII.

svoje i poslao ga k Radeckomu u Milan, te je donjeo od njega 100.000 for. i 7000 pušakah. *)

Na koncu god. 1849 sa još tri drúga poslan je u Peštu, da donese žemaljske pjeneze i pisma tičuća se Hrvatske, a davno ondje čuvana; radi toga išao je više putah onamo. —

A bio je član i onoga hrvatskoga poslanstva, što je u Beču, radilo o potvrdjenju zaključakah zemaljskog sabora od g. 1848, ali ništa nije opravilo.

To napomenuv, još mi se je i nehotice sjetiti najznamenitijih listovah u našoj historiji poslje hrvatsko-ugarskoga rata. Jest to *oktrojirani ustav* poznan svim i svakomu, koji nisu posve nevješti u dogodjajih svoga vremena. Meni su (hvala Bogu i dobrim ljudem) srećom došla u ruke njeka *važna pisma*, koja si držim za najsvetiju dužnost priobćiti rodu i domovini u ovo ozbiljno vrieme, kad će mu najbolje doći, da zna, kako se je kod nas nmno i pošteno radilo i ustavno mislilo.

Budući povjestnici ocienit će najljepše ova data.

Prije svega evo vlastoručni dopis Jellačića bana, poslan na Mirka Lentulaja, banske časti namjestnika. Njim je dao ban nalog, da se oktrojirani ustav objavi — publicira.

Br. 335/1849.

Presvietli gospodine!

Uz ministerijalni dopis od 7. ožujka t. g. primiliste jur visoki carski proglas, kojim je podieljen oktrojirani ustav carevine austrijanske — zatim više iztisakah istoga ustava, kao i dotično slovo ministerialnog savjeta na oblasti upravljene; naknadno Vam poslani biahu i dotični prevodi u narodnom jeziku za proglašenje potrebiti.

Ja sam nakanio bio proglašenje tih važnih dokumentah (naredbah) u glavnom gradu naše domovine u osobi učiniti odmah, kako bi mi ratni dogodjaji dopustili bili, da kod toga svečanog čina pritomnim budem.

Nu pošto se važnim i od naroda željno očekivanim poslom novog uredjenja put prokrčiti donle nebi mogao, i čim njihovo otlaganje na dalje s velikom štetom skopčano proglašenje *austrijskog državnog ustava, dotičnog carskog proglasa*, i *slova ministerskog*

*) Beilage zur Agramer Zeitung 1859. Nekrolog. Životopis Jellačića bana.

savjeta na Vas spustiti, te naložit Vam, da uslied toga shodne naredbe učinivši, *svečano proglašenje ustava i dotičnih proglasah po svim obćinam kraljevinah Hrvatske i Slavonije, kao i kotara riečkog, izuzamši isti grad Rieku, u kome je to po ondješnjoj velikoj skupštini već učinjeno, odredite.*

Zajedno se obratih i na preuzvišenoga gospodina zagrebačkog biskupa, za da tu svečanost shodnim crkovnim svetkovanjem proslavi, — pozvah i g. feldmaršallajtnanta Dahlena, radi udioničtvovanja i vojenog reda kod te svečanosti te *radi sličnog proglašenja i po krajini, na koju svrhu mu dovoljni broj iztisakah predati izvoljite;* s kojom obojom gospodom se sporazumite, što o skorijem opredieljenju roka te svetkovine za grad Zagreb.

Svaki državljanin od cielokupne austrijske — nasljedne monarchie dužan je taj od njegvog veličanstva milostivo podieleni oktrojirani ustav priznati i po njem se ravnati; a najpače sve oblasti imadu to zvanje i tu dužnost, da ustav taj državni u čin privadjaju.

Narod hrvatsko - slavonski posvjedočio je već prije na slavni način svoje sa tim državnim ustavom suglaseće nakanjenje; jerbo je on prvi ustao za jedinstvo austrijske monarchie i za ravnopravnost svih njezinih narodnostih.

Tim oktrojiranim ustavom zadovoljava se svim pravednim željam, pače je milostivo podieljeno i više nego što se je nadati moglo, a autonomičko upravljanje naših kraljevinah, na koliko to dozvoljuje jedinstvo krepke monarchie, osigurano je istim načinom kao i u drugih krunovinah.

Vi ste se presvietli gospodine! vašom i u potežkih vremenih zasvedočenom vjernostju i radimim požrtvovanjem priznanja velike zasluge vaše od strane njegovog veličanstva vriednim pokazali; te se zato posve u Vas pouzdajem, da ćete ovu naredbu s pomnjom i na najshodniji način izvršiti, te što skorije mi o izvršenju dotično izvještje poslati.

Priloženi ·/. ovaj moj proglas na narod izvoljite u dovoljnom broju *s latinskimi i cirilskimi slovi, svako napose,* tiskati dati i podieliti, *a sve dotične dokumente putem zagrebačkih novinah obnarodovati učiniti.*

Od toga proglasa i dotičnih dokumentah prilični broj *iztisakah predajte g. feldmaršal lajtnantu Dahlenu,* koji od mene nalog ujedno dobija, za da je po granici odmah proglasiti učini.

Njekoliko iztisakah izvoljite i na biskupije ovih kraljevinah poslati s pozivom, na primjereno crkovno svetkovanje te velike svečanosti proglašenja.

Držeć se izrečenih u državnom ustavu načelah, i s obzirom na dogodivše se poslje vremena sabora, uslied nastupivših dogodja-

jah mnogovrstno promjenite okolnosti, uzet će se naša saborska žaključenja, te time pokrajinski kraljevinah naših ustav, kao i zakon o izboru poslanikah za sabor kraljevinah Hrvatske i Slavonije, kod ministerstva sad odmah u pretres; na koju svrhu će se ljudi narodni, svojim znanjem odlični, savršeno poznajući odnošenja ovih kraljevinah u Beč pozvati.

U glavnom stanu Rumi 28. srpnja 1849·

Jellačić Ban, s. r.

Ali kakovu je ćud probudio u banskom vieću i taj dopis i oktrojirani ustav, najbolje dokazat će *odpis* banskoga vieća Jellačiću banu sastavljen po Ivanu Kukuljeviću. Evo ga:

N. 8306/1706—1849.

Svietli bane!

Kad se je lanjske godine naš narod trojedne kraljevine Hrvat. Slav. i Dalm. suproti buntovnikom kraljevine Ugarske i Vojvodovine Erdeljske ponajviše poradi toga podignuo, što se je od strane Magjarah ne samo narodna naša sloboda uvredjivala i prezirala, nego takodjer što ovi starinska prava i odnošenja kraljevinah naših ne samo priznali nisu, nego i nas sasvim podjarmiti i nad nama gospodovati htjedoše; onda je sav naš narod zajedno s Vašom svietloštju kao jedan čovjek ustao jedinim tim uzhitjenjem, da će obraniti slobodu i poštenje svoje. U tom branjenju stoji on postojano još i sada stranom mačem i puškom u ruci, stranom pako po gradjanskoj dužnosti svojoj pružajući na pomoć svoje duševne i materialne sile.

U jedno vrieme sa podignutjem ovim sačinio je po pravu starinskog svog ustava i svojih od svih kraljevah prisegom potvrdjenih pravicah, na državnom svom saboru mnoge spasonosne za narod zaključke, medju kojimi i taj zaključak stoji: da će uzdržavati cielokupnost monarkie austrijanske, čuvai pravo dinastie srietno vladajuće, i da će se poradi uzdržanja jakosti cesarevine podvrći ukupnom ministarstvu rata, financije. te izvanjskih poslovah.

Jeda-li se je ovih svojih zaključakah, premda od nikud potvrdjeni ni odobreni bili nisu, ipak tvrdo i muževno držao, uči nas bližnja prošastnost naša.

Ali niti u gore napomenutih sabornih svojih zaključcih, niti u svojih mnogovrstnih manifestih i reprezentacijah, nikada se nije izjavio naš narod, da će starinski od predjah svojih zadobljeni, te *zakonom* i prisegom svieh svojih kraljevah potvrdjeni zemaljski ustav odbaciti i njega se posve odreći.

Po smislu rečenog tog ustava, koj žajedno sa prijašnjimi zakoni i sa najnoviimi zaključci posljednjega sabora, temelj našega

sadanjega političkog položaja sačinja i to u smislu 58. čl. od god. 1790 svi poslovi' trojedne kraljevine ukupno tičuće se jedino u saboru kraljevinah ovih preduzimati se mog ui smiju, u smislu nadalje 10. i 12. čl. od god. 1792, sveto i neoskvrnjeno je pravo našega naroda zahtievati, da se jedino po zakonih, ne pako po drugih kakovih naredbah, odlukah i odpisih ravna.

Iz ovieh uzrokah oprostit će Vaša svietlost, što i mi kao bansko Vaše vieće, koji samo po zakonu i savjesti u Vaše ime domovinom upravljati možemo, Vam otvoreno i po dužnosti našoj izjavljujemo, da kao upravljajuće tielo ustavnih naših kraljevinah, kojemu zakone čuvati pristoji, i onaj oktroirani ustav, koj 4. ožujka t. g. neustavnim prije pokrajinam carevine austrijanske podieljen bijaše, bez zakonitog sabora našega, narodu našemu priobćiti nemožemo, i to tim manje, budući da uprav rečeni oktroirani ustav ne samo u temeljna politička i historička prava naših kraljevinah, u bansku Vašu vlast, i svu najkasniu budućnost našega naroda zasieca, nego što se takodjer istim rečenim ustavom i prastare granice naše domovine vriedjaju, čim se junačka naša hrvatska i slavonska krajina od nas odciepljuje i posve k novoj krunovini cesarsko-kraljevske ukupne vojničke krajine pridružuje. Koja krajina u smislu ne samo zakonah naših, i višjih odlukah cielovitu kraljevinah naših stran sačinja, nego i premda od vremena Marije Terezije pod osobitim upravljanjem vojničkim stajaše, ipak sve do najnovijeg vremena, ako u ničem drugom, barem od ukupnog civilnog komorskog upravljanja zavisna bijaše.

Izvolite svietli Bane! ove naše otvorene i savjestne primjetbe na visoki Vaš odpis od 28. srpnja t. g. kao slavni naše domovine sin u obzir uzeti.

Izvolite našu molbu nj. veličanstvu, kojemu naš narod uviek vjeran bijaše i u sve vieke vjeran ostati želi, u ime uzhitjenog za njegovu visoku dinastiju naroda našega priobćiti.

Izvolite se pred istim našim obljubljenim i mladim kraljem na Vašu kao ban trojedne kraljevine pred cielim narodom položenu prisegu pozvati, i mi se onda tvrdo ufamo, da nit Vaša svietlost na pretežku nama zadaću, t. j. na proglašenje novog ustava siliti nas neće, niti će pravedan i junački naš mladi kralj protiviti se tomu, da se po starom zakonu i običaju naših kraljevinah isti oktroirani ustav u državnom našem saboru cielomu narodu priobći.

Iz banskog velikog vieća.

U Zagrebu 4. kolovoza 1849.

Vaše Svietlosti

revni štovatelj.
Mirko Lentulaj.

Dokazuje i ova prošnja na njegovo Veličanstvo *našega kralja*, što su ju naši poslanici uručili u Beču caru i kralju našemu.

„Vaše Veličanstvo!

Silovitim preobraženjem načina vlade austrijanske mjeseca ožujka 1848, uzdrmaše se u temelju odnošenja izmed naroda i naroda, i izmed naroda i vlade.

U tečaju dogadjajah, koji sliediše zatim, činjaše se, kanda će popucati sve zakonite sveze. A to jer se biaše pustio u nemar zlatni put mirnoga, vremenu shodnoga, čovječnoga popravljanja, a prigrlila mjesto njega sve pustošeća anarchia.

Vierni se Beč iznevjerì i oddvojì od cesara svoga; u crkvi sv. Pavla pripravljahu grob neodvisnosti svoje domovine isti rodjeni sinovi cesarovine austrijanske; Ugarska se odmetnù javno i hoće da uništi sve, što bi još moglo sačuvat jedinstvo austrijansko.

Plamen prevrata uzbuktà na vas mah. A što da učini Hrvatska i Slavonija? Zlo poznata od vlade, bi spletkami madjarskimi predata nevjernoj politici Košutovoj i postavljena tim načinom na polje dvoličnosti. Imaše služit Košutu, a pri svem tom držati s Austrijom. U jednom slučaju i u drugom čekaše ju žig izdaje; u onom prema Austriji, jer se Košut od nje bijaše oddielio; a u ovom prema Košutu, jer za njega govoraše zakon. Bez obrane, bez prijatelja, stojaše puk sam i ostavljen, nalik na putnika, kojemu samum zamete pute po pustinji neizmiernoj. Sama njegova moralna snaga izbavi puk iz toga položaja, puna sdvojenja.

Dvie staze k tome nudiše mu okolnosti: jednu u tabor odmetnikah, a drugu k prestolu dobrostivoga vladara.

Otvoreno i pošteno, kakono nas ukazuje istorija od prvoga početka sdruženja našega s vladajućom kućom, pak sve do danas, stupismo pred vladara, molismo pravicu i obrekosmo mu vjernost.

Na glas vjernoga Bana digoše se tisutje bratje naše za prestol cesarski, i stoje još i danas na krvavu polju žestoka rata.

Gorke one rane, koje bješe zadane sa svih stranah i ljubljenom banu našem, upoznatom toliko putah, i neposredno narodu našem, podniesmo krepkom, željeznom dušom; takom dušom, kakvu samo podieljuje, i ljudem i narodom savjest, da je i naša zastava, zastava slobode i čovječnosti.

Rado zaboravljamo nepravednu prošastnost, osobito ovu najnoviju, kojom su vladale oluje bezobzirne prevratne stranke, bez jakosti i bez potrebitoga jedinstva; nego zaboravit ju možemo samo onda, ako se bar sadašnjost i budućnost uredi, tako da bude s pravednimi željami našimi u skladu.

Zato smo evo ovdje; zato nas poslà narod naš pred prestolje Veličanstva Vašeg.

Pod stegom jedinstva austrianskoga skopčasmo u bitnosti biće naše, i narodno i politično, s ukupnom monarchiom; i zato nas jako boli, videći svaki dan, kako se naše iskreno nastojanje, vodeće jedino k ojačenju i jedinstvu ukupne države, od strane visoke vlade neuvažava onako, kako bi lojalno ćutjenje naše zahtievalo.

Bit će za malo jedna godina danah, odkako smo postavili temelj u saboru našem budućnosti našoj, pak još sve jednako izgledamo zabadava, da se razrieše pitanja, skopčana bitno i sa samostalnim unutarnjim ustrojenjem našim, i s odnošenji našimi prema ukupnoj monarkiji.

U to tamno čekanja i neizviestnosti doba, izadje ustav države oktrojirani, jedino pismeno, koje nam njekim neizravnim putem napominje nješto u obziru odnošenjah naših prema ukupnoj državi.

Odprto izpoviedamo, da nam je višnje ono pismeno iznenada došlo. Nego ako je to bila namjera, da se povodom sklopljenja našega s Austrijom, izrečena u saboru našem poslje faktičnoga odciepljenja od Ugarske, i imajući pred očima čvrsto jedinstvo državno, izdanjem ustava prokrči put k učvrstjenju sjedinjenja državnoga — budući to, pri razciepljenju ustavotvornih vlastih, putem sporazumljenja sa zastupnici puka nemoguće: — bio bi se narod naš vrhu protegnutja nove te karte i na ustavne već od njegda kraljevine Hrvatsku i Slavonsku, doista umirio, samo da se u njoj, kako valja, uzeo obzir na pravedne želje hrvatskoga naroda.

Mi spoznajemo da uslied promjene u okolnostih, a ponajviše uslied cielovitoga, odcjepljenja našega od Ugarske, svi se saborski zaključci naši u svoj obširnosti svojoj danas više izvesti nemogu. Nego opet s druge strane nemožemo se dosta nažaliti, što se politično bitje naše, voljom narodnom na spomenutom saboru izrečeno i do danas uzdržano, putem odnošenja onoga, u koje smo medjutim prema jedinstvenoj vladi de facto postavljeni, od strane države bez svakoga jemstva ostavilo.

Obćenito bo jemstvo osobitih uredbah naših, izrečeno u novom ustavu, nemore nas umiriti. Jer osobito uredbe naše tako se samo mogu razumjeti, kakono su po zastupnicih puka na posljednjem saboru pojmljene i protumačene.

A o takovu jemstvu u rečenoj karti neima ni rieči, dapače protivno.

Tiesan savez hrvatsko-slavonske vojničke krajine — izuzamši njezino strogo vojničko ustrojenje — s provincijalom, najbitniji je dio osobitoga ustava našeg. Kao puk ima vojnička krajina s nami jednu i istu istoriu; kao uredba vojnička, po glasu zakonitih pismenah (čl. 9. 10. pomirenja bečkoga od godine 1606; čl. 11: 1608; čl. 75: 1635; čl. 7: 1655; čl. 64: 1791 itd.) stojaše ona u savezu s provincialom; a usljed ravnopravnosti u političnih

pravih, glede položaja njezina zemljopisnoga i narodnoga sredstva, kao ud naroda hrvatsko-slavonskoga, kad se urede granice pojedinih pokrajinah austrijanskih, nemože i nesmije se ona ciepati od cielokupnosti trojedne kraljevine.

Pak upravo taj najvažniji dio osobitih uredbah naših, ne samo da neima u novom ustavu nikakova jemsta, nego je dapače §. 75. jednostruko odstranjen.

Priznajemo, da nam je premilostivim rukopismom, izdatom na bana pod danom 30. ožujka t. g. dato ufanje, da će se rečeni §. 75. ustava o političnom uredjenju krajine vojničke na bolje prėinačiti: ali opet ni u tom rukopismu nenalazimo naročitoga osiguranja, da se krajina vojnička u smislu gradjanskom, s ostalim provincialom sjednačiti i kao cieloviti dio trojedne kraljevine smatrati ima.

Želeći dakle odnošenju onom, u koje smo na temelju osobitih uredbah naših, podpunjenih na posljednjem saboru, i u obziru krajine vojničke, kroz saborske zastupnike njezine, u život već privedenih, nemanje tečajem razmierjah, medjutim faktično satvorenih i sada još postojećih, prema državi ukupnoj postavljeni, dati višnje potvrdjenje i po njem zemaljskom ustavu našem ono čvrsto zakonito obličje, bez kojega bi se u kratko mogo možda poremetiti obstojeći zakoniti poredak; i želeći dostojnim uvaženjem pravednih željah njegovih, ukrepiti pouzdanje vjernoga naroda hrvatsko-slavonskoga: podnosimo Veličanstvu Vašem s dužnom poniznostju sljedeće molbe i želje naroda našega:

a) da se uzmu što prije u pretres zaključci sabora našega, ovdje prepokorno priklopljeni, i da se na njih višnja riešenja izdadu.

Budući da su njekoji od tih zaključakah takove naravi, da od njihova neodložnoga podpunoga uvedenja zavisi umirenje srdacah i uzdržanje zakonitoga poredka u zemlji; zato molimo po napose:

b) da se putem višnjega riešenja izreče i ojamči načelo vlastitoga našega vladanja pokrajinskoga, u onom razmierju prema vladi središnjoj, kakono je u čl. XI. sabora našeg od 5. lipnja 1848 izrečeno.

c) da se zaključci sabora našega u čl. XXVI. glede krajine satvoreni premilostivo potvrde i tim načinom krajina vojnička, kao cielokupni dio trojedne kraljevine pripozna, tako, da se u jeziku diplomatičnom, pod znamenovanjem krunske zemlje hrvatsko-slavonske ima odmah razumievati i vojnička krajina.

d) da, po jakosti jednakosti svih narodnostih, u trojednoj kraljevini, u svih javnih poslovih bez svake iznimke, bude služben je-

dino naš narodni jezik, i da se toga radi, svi službeni dopisi za trojednu kraljevinu po vladi sriedišnjoj izdaju samo u jeziku našem narodnom.

e) odmah u početku rata madjarskoga, kako je prevalio Dravu, podvrgo je banskomu vieću ban naš Medjumurje, kraj tičući se Hrvatske i naseljen izključivo od Hrvatah, koji je uslied toga osto pod upravom banskoga vieća sve do danas, i bio tim načinom utielovljen de facto trojednoj kraljevini. Želeći dakle stanovnikom Medjumurja osigurati ravnopravnost i podpunu emancipaciu od elementa madjarskoga, molimo, da bi se premilostivo odobrilo utielovljenje Medjumurja k trojednoj kraljevini, učinjeno po banskom vieću našem. To zahtieva interes tamošnjih stanovnikah, koji su izključivo Hrvati, kao i gospodarstvo upravljanja, koje je i onako pripadalo u poslovih crkovnih i dosad biskupu zagrebačkom.

f) da se u smislu čl. VII. sabora našega od god. 1848. potvrdi i ojamči narodni i politični savez izmed vojvodovine srbske i trojedne kraljevine polag volje naroda srbskoga, izrečene u narodnoj skupštini njegovoj dne $^1/_{13}$ i $^3/_{15}$ svibnja 1848 zaključen, i to tim većma, što je položaj diplomatični vojvodovine srbske, po glasu §. 72. novoga ustava, u protuslovju saveza s trojednom kraljevinom u navedenom čl. VII. utemeljena, još sve jednako neizvjestan.

g) za izvesti spojenje kraljevine Dalmatinske s Hrvatskom i Slavonijom, ojamčeno §. 73 novoga ustava, scienimo da je neobhodno potrebito, da se zastupnikom dalmatinskim pruža prilika, sa zastupnici trojedne kraljevine o pogodbah spojenja toga čim prije dogovorit se. I molimo toga radi, da se poklisari dalmatinski za tu svrhu na bližnji naš sabor premilostivo pozovu.

Vaše Veličanstvo!

Prošaste, težke i mučne godine 1848 progovarao je vierni hrvatski narod kroz zastupnike svoje više putah dobrostivom vladaru svomu i odkrivó mu krvave rane svoje i molio u njega pomoći; ali žalibože, vratjahu se poslanici njegovi svedj kako bi i došli, bez utjehe, bez lieka. Odreći mu pomoć i nadalje, nije moguće. S toga ponavljamo želje naše i molbe, nadajući se tvrdo, da će je Veličanstvo Vaše uslišati i odpustit nas od višnjega prestola svoga s premilostivim odgovorom, koji budemo mogli položit u ruke narodu, kao ožudjenu potvrdu najprečih njegovih željah.

Priporučujući se višnjoj milosti Veličanstva Vašeg ostajemo s dužnom poniznostju

Vašega Veličanstva

U Beču 25. Travnja 1849.

vierni i prepokorni podložnici i poslanici opunomoćenog odbora saborskoga kraljevine hrvatske, slavonske i dalmatinske

Ambros Vranyczani, s. r.
Ivan Kukuljević, s. r.
Ivan Mažuranić, s. r.
Franjo Žigrović, s. r.

Na nju je izašao onaj znameniti patent od 7. travja 1850.

A dokazuje napokon i privatno pismo Kukuljevićevo pisano banu Jellačiću dne 9. kolovoza 1849 proti proglašenju oktrojiranoga austrijanskoga ustava, njegovu postojanu ljubav ustavne slobode. Evo ga:

Svietli bane!

U velikoj izvanrednoj sjednici banskoga vieća od 4. o. m. izabran sam ja s gospodinom Piškorcem, da idem u dolnje strane k Vašoj Svietlosti, te da odnesem representaciu banskoga vieća poradi neproglašenja novoga oktrojiranoga ustava; i tim nalogom, da razložim potanko uzroke, zašto se taj ustav od upravljajućega tiela razglasiti nemože, i zašto su svi iskreni domorodci naše domovine proti istom primljenju rečenoga ustava.

Ja sam se već unapred veselio, utješiteljne rieči Vaše Svietlosti, koje moje srdce uviek veoma diraju, opet i opet slušati moći; ali glas, koj medjutim do nas dopre, da se je Vaša Svietlost dalje preko Dunava s vojskom krenula, a s druge strane privatne okolnosti, koje gosp. Piškorca ovdje drže, te zajedno i taj slučaj, da sam za sada kod odsjeka prosvjete posve sám s gosp. Babukićem, koji jedini dotične posle upravljamo, zadržaše i mene ovdje, te ja nemogoh zvanju mome žadovoljiti.

Da ja nepoznam domorodno, i uprav s kroz i s kroz slavjansko srce Vaše Svietlosti, nebi se usudio tako posve otvoreno stanje sadašnje hrvatskoga našega naroda pred Vaše oči staviti, kako na mieravam.

Odkako ja od 15 godinah na literalnom polju, a 9 godinah na političkom polju za narod i s narodom mojim radim, nikad nisam tolike tihe tuge i nezadovoljnosti u narodu mome opazio, kao što uprav u vriemo ovo. Nerazumievam ja ovdje pod narodom mojim neuke mase, koje fanatizam, uzhitjenje i zasljepljenje simo ili tamo nagnuti može, već ja razumievam pod narodom one ljude

stare i mlade, koji su od početka gibanja narodnoga sve do danas u svih krizah našeg političkog života, narod ravnali, podučavali, tješili i oduševljavali. Ovi isti ljudi govore sada, nije moguće, da i naš ban, koj je duša naše duše, koj je uzor one idee, koja nas je sve do danas uzhitjavala i još uzhitjava, da taj naš vrhu svega obljubleni ban i sada s nama jednako nećuti.

Najveće nezadovoljstvo porodio je način, kojim se nama od vlade novi ustav narinuti želi. Naš narod, koj je od stoljetjah i stoljetjah naučen bio svaku naredbu, koja u život i budućnost zasjecaše *samo na saboru* pretresivati i primati, vidi najedankrat sada, poslje kako je sve moguće fizične, materialne i duševne sile za uzdržanje i povećanje svoje slobode prinjeo, da mu se ista *starinska sloboda* predjah njegovih silnom nogom pogaziti hoće.

Ako bi naš narod danas primio nezakonitim putem kakavgod, makar i koristan sebi patent ili reskript; tko mu stoji dobar da neće sutra istim načinom i nekoristnu i najopasniju za sebe naredbu primiti morati? Neima ovdje utjehe one, da moramo povjerenje u poštenost i iskrenost sadašnjeg diplomatičkog našeg upraviteljstva imati, izkustvo nas predobro uči, da diplomacia nijedne države u Europi stalno poštena bila nije.

Nu ako i načela oktroiranog ustava potanko pretresemo, vidimo s jedne strane, da su ponajviše na njemačkom, slavjanskoj naravi posve protivnom duhu i značaju osnovana; a s druge strane, da nam ona svu našu historičku i političku prošastnost zabacivaju, a svim našim krasnim ideam slavjansko-orientalske budućnosti za uviek vrata zatvaraju.

Ako smo danas načela oktroiranog ustava posve primili, otvorili smo istinabog vrata teženju njemačke idealne veličine, i uplivu tudjinskoga duha i tlačenja; ali smo se zajedno i odrekli političke sile našega sabora; odrekli smo se starinske one vlasti, koju smo uviek sa svim pravom za naše banove, kao podkraljeve, zahtievali; odrekli smo se krepkog saveza s našom granicom, koja je ipak naša krv i koja jedina naše idee, prije ili poslje, realizirati može; odrekli smo se našega neposrednog upliva u Bosnu i Srbiju; odrekli smo se iste one težnje za sjedinjenjem naših slavjanskih susjedah u Dalmaciji, Istri, Kranjskoj itd. koji su jedino zato hlepili za našim savezom, jer su njeku jakost i silu u nama vidili. —

Pod budućimi carskimi nenarodnimi Statthalteri; na budućem ograničenom saboru; pod budućim jakim neobhodnim uplivom tudjinskoga duha, moraju prestati sve slobodne i narodne namjere; mora se prekinuti ona nít, koja nas je s prošastnostju našom vezala: mora se presjeći ona staza, po kojoj smo krepko, slobodno i narodno htjeli putovati u budućnost.

To su misli svih naših postojanih domorodacah. Svi imamo jednu jedinu nadu u Vašu Svietlost. — Ako smo izgubili Vašu privrženost, onda nam je nestao pod nogama tvrdi naš pod, na kom smo do sada stajali, i mi ćemo podobni biti slaboj ladji na moru, koju vjetar nadvladuje.

Ovom prilikom molim ja zajedno s gospodinom Vranjiczaniom Vašu Svietlost za oproštenje, što podani nam nalog iz Pešte radi predloga organizacie banskoga vieća, sve do sada izpunili nismo. Mi smo taj predlog u sporazumljenju s njekimi umjerenimi muževi ovdje već odavna izradili; ali okolnosti Vaše Svietlosti i okolnosti novih naših dogodjajah, prisilile su nas na to, da s našim predlogom Vašu Svietlost nebantujemo, zašto smo ga za mirnije vrieme pričuvali. Ako bi ipak Vaša Svietlost Vama poslati ga zapovjedala, pripravni smo zapovjedi odmah pokoriti se. Tim ostajem sa najdubljim strahopočitanjem. U Zagrebu 9. kolov. 1849.

Vaše Svietlosti

Najpokorniji sluga
Ivan Kukuljević, s. r.

Tá authentična pisma dokazuju dovoljno pošteni način mišljenja i radnje, pošteno putovanje na političkom sklizu, a Kukuljeviću prem *ovo posljednje* može uviek, koliko god putah ga se sjeti, na utjehu biti, jer mu je na diku, jer mu posve iskreno označuje ogledalo njegova za dragi narod života, gdje-no mu se zrcali politička njegova poslovica:

„Niti lievo niti desno, nego stazom djedovah."

Ovo službovanje kod banskoga vieća nije istinabog dugo trajalo; nu i za to kratko vrieme pokazao je Kukuljević, što može ljubav domovine i što bi sve učiniti mogla. Povjestnica naše narodne prosvjete proslavit će dostojnim načinom njegove zasluge, što je na taj način stekao.

Napomenut mi je, da je i I. K. S. bio u odboru, koj je imao izraditi političku i pravoslovnu terminologiju, da se u pomanjkanju takove neporodi metež i nesporazumljenje.*) Ali u njemu sudjelovao nije.

Godine 1850 položio je I. K. S. čast, što ju je imao u banskom vieću i od toga doba; jer se je počela politika kretati proti

*) Vidj. Novine 1848 str. 437.

njegovim težnjam, pravcu i željam; sve do ljetos bavio se je privatno samo na književnom a navlastice na poviestnom polju.

Kad je naime od te godine kroz ovih 10 mršavih zavladalo njekakvo mrtvilo u našoj književnosti, čovjek bi rekao njekakov odmor poslje duga i težka posla, najbolji naši pisci nemalo sasvim zamukoše, a mladi početnici neimajuć se za kim povoditi, nemogahu zadovaljati potrebi i željam naroda. Ali Ivan Kukuljević ostadè kano jaki stožer, oko kog se poče razvijati nít nova životа. Znajuć dobro, da je povjestnica najpotrebitija i najkoristnija svakomu narodu, uzeo se je starati, kako bi i naš jugoslovjenski narod stekao to neprocienjeno blago. Ma jedan bi se čovjek, koliko mu drago darovit i marljiv, zahman sav svoj život oko toga posla trudio; tuj bo se hoće mnogo rukuh. Zato je Kukuljević naprô sve svoje sile, da složi družtvo, koje bi oko toga nastojalo. Tako je njegovim trudom postalo *„družtvo za jugoslavensku povjestnicu,“* gdje ga u *prvoj* sjednici odabraše za predsjednika. Tú čast i čast zemaljskoga arkivara obnaša neprestano do danas, i uredjuje bezplatno druztveni časopis *„Arkiv,“* što-no ga je izašlo već šest liepih knjigah. Kad god što mislim ili čitam o povjestnici, uviek mi padaju na um rieči slavnoga poljskoga pjesnika: „Poviešći ludu ty stojisz na straży narodowego pamiatek kościola“ i one našega miloga Preradovića:

„Narod bez svoje povjestnice putnik je putnog bez lista,
Zaprekah nalazi svud, daleko nemože poć.“

Da nije Kukuljević ništa ina učinio do toga, što je već učinio za našu poviest, išla bi ga po pravu velika slava u narodu, jer od toga časa nastalo je ono neutrudno djelovanje, koje će Kukuljevića učiniti nezaboravním u povjestnici našega razvitka i naše književnosti.

Njegovim perom i trudom izašla su u to desetak godinah, osim u ovom životopisu već napomenutih, još sljedeća na pose tiskana djela: 1. Život Jurja Julija Klovija slikara; u Zagrebu 1854. — 2. Diela Dominika Zlatarića, u Zagr. 1854. — 3. Dogodjaji Medvedgrada, u Zagr. 1854. — 4. Izvješće o putovanju po Dalmaciji u jeseni g. 1854, u Zagr. 1855. — 6. Prvostolna crkva zagrebačka, opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i sta-

rinah; u Zagr. 1856. — 7. Stari pjesnici hrvatski, 2 svezka, u Zagr. 1856—1858. — 8. Izvješće o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim. U Zagrebu 1857. — 9. Slovnik umjetnikah jugoslavenskih. 5 svezakah od 1848—1860. — 10. Putovanje po Bosni. Najprije štampano u Nar. Novinah g. 1858 od 60—81 broja, a poslje na pose pretiskano Županovim troškom. — 11. Grad Varašdin. — 12. Glas hrvatsko-slovinski njekojega Fra otca u Sinju. U Zagrebu 1860. — 13. Bibliografija Jugoslavenska, I. diel Hrvatska. U Zagr. 1860. —

Znamenitiji članci, što su mu po perijodičkih listovih štampani, jesu: 1) *Vile*, prinos k slavjanskom bajoslovju štampan u Ilirskoj Danici, i napose u Zagrebu kod Gaja 1851. u 8. str. 21. 2) *Dva Slavena*, prekrasna pripovjest iz našega vremena, štampana u Leptiru g. 1859. — 3. *Grad Kalnik*, historički opis takodjer u tom Leptiru. — 4) *Grad Senj*, historički opis u Leptiru god. 1860.

A sada ravna, u koliko mi je od prije znano, tisak:

1) *Kavanjine*, najvećega eposa, što ga imadosmo do sada.
2) *Monumenta Slavorum Meridionalium.* Doista najznamenitija knjiga na slovjenskom jugu, što se uz požrtvovanu pripomoć *Mesićevu* vrlo korektno tiska. —
3) Novu knjigu *Arkiva.* —
4) Imade ogromnu sbirku: *hrvatskih narodnih pjesamah*, samo neznam, da-li su već pod tiskom ili ne?

Izvrstni česki »Lumir« rekao je onomlani, predlani-li o Kukuljevićevom književnom djelovanju, da radi više nego mnoge akademije.... Njegovim naporom došlo nam je povjestničke družtvo na glas po svoj Evropi; a izobraženi ljudi štuju mu zasluge za naš narod, priznavaju nastojanje i neumorne trudove, što će pokazati naslov i naimenovanja njegova. U koliko ja znam i pobilježih iz raznih tečajah Nar. Novinah, on osim što je: predsjednik družtva za jugoslovjensku povjesnicu, te zemaljski arkivar i čuvar spomenikah gradjevine u Hrvatskoj i Slavoniji, jest jošte: dopisujući član družtva za sjeverne starine u Kodanju (u Danskoj) c. k. ruske akademije naukah u Petrogradu, c. kr. akademije naukah u Krakovu; akademije Kviritah u Rimu, magjarske akademije naukah u Pešti, družtvah za povjestnicu u Kranskoj i

Koruškoj, družtva Slovesnosti u Beogradu, c. kr. geologičkoga družtva u Beču, pak počastni gradjanin gradovah Zagreba i Osieka.

Mnogi držimo, da Kukuljević nije još rekao zadnju rieč narodu svomu, te se uzdamo od njega, da će mu, ako dà Bog predati djelo, koje nadvisuje sva njegova dosadanja i koje ima biti osnov novoj dobi, kako je i Karamzin, komu je naš Kukuljević vrlo nalik, svojom povjestnicom ruskoga carstva, novu dobu započeo u ruskoj književnosti. —

Rekao sam, da se je u ovo desetak godinah bavio Kukuljević privatno samo na književnom polju, ali se nije izključivo odrekao politici, nego u toliko samo, u koliko je javna politika bila bob u stienu! ... On je uviek vjeran ostao ideji, koju je kano javni državnik pokazao i izza desetgodišnjega rekao bih prisiljenoga sna, datira mu se od sega proljeća, kad-no biše ovdje magjarski velikaši, da nerečem odmah po smrti ljubljenoga Jellačića-bana, ovaj novi okretniji politični život u onom istom pravcu i smjeru, kojim je išao i prije prolivene krvi s Magjari — — za *slobodu i sreću te narodnost domovine svoje,* za koju hoće, da nebude više ni *subjugata*, ni *pars adnexa,* nego što ju po pravu ide: *regnum socium* — *confederatum*; kako hoće svi naši stariji domorodci i mi mladji prijatelji naroda i rodoljubi, koji smo tvrdo osvjedočeni, da naš narod ima biti prije svega *svoj,* koliko to najviše može biti, a da se ima srdcem svezati s onimi, koje Bog i narav sveza s nami po jeziku i krvi te s našimi poštenimi susjedi ima nas vezati jedini um i korist ili interesi i jedan te isti ustav i kralj. —

Kakovom hvalom su o Kukuljeviću govorile ovogodišnje magjarske novine, znadu čitatelji magjarskih listovah; a znadu oni, da se Magjari ponose i to *punim pravom,* što imadu: braću Karolye, Deáka, Dežefija, Eötveša, Szechénye i dr, — ali su ovo *domoljubi.* .....

Ele nije ni čudo, što je kao pravi domoljub i iskreni rodoljub vježbajući se podjedno u krasnoj ideji: *usrećiti svoj narod i staviti ga k redu proslavljenih* — stekao ime državnika, rekao bih sjedećega na katedri u sriedini umnoga kola ne samo svojih vršnjakah i prijateljah, nego i ovdješnih mladicah i pupoljakah, pače

i cieloga našeg preporodjenja književnoga. — Kano državnik tvrd je na političkom borištu, niti se zazire sumnjičenja, niti što mu se krivo tumače čini i koraci, te potvaraju, sad da je njega i još njeke podmitila i baroniju obećala vlada, da rade *proti* savezu s Magjari, sad da su mu Magjari obećali Bog zna što, te je postao sliepi Magjaron i namjerava prodati i izdati domovinu svoju, zato zar što je za *uvjetno sdruženje* s Magjari, našom ustavnom braćom od *osam* vjekovah? —

Moraju znati Kukuljevićevi sumnjičitelji, da on nije bio neprijatelj pravim Magjarom ni u ona najstrastnija vremena, kad je njihove našoj domovini opasne čine onako prezirateljno šibao u saborih; rekao bo je 10. srpnja 1843.: »Prijateljstvo obratilo se je u mržnju i preziranje, i ja od moje strane, premda *mnoge* od umjerenih Magjarah medju moje prijatelje brojim, *koje ljubim i poštujem*: prezirem ipak one, koji su neprijatelji naroda mojega tako kao Hanibal Rimljane itd.

Neznam nutrašnjost Kukuljevićevu, pak dosljedno ni toga, koliko mu se prima srdca to sumnjičenje i potvaranje, crnjenje i huljenje; nu to znam, da je postojan i dosljedan si kroz ovo 20 godinah na političkom mejdanu; jer nam je evo posljednjih danah *javno i otvoreno* u vrlom Pozoru on **prvi** kazao, da smo s novim ustavom bez uredjenih županijah svojih dobili baš *ništa*; a meni u listu odkrio svoje mnienje rekavši: »Preduzeo sam si izdavanje svih poveljah, zakonah i po kraljevih potvrdjenih zaključakah naših domaćih saborah, koji imadu razjasniti staro i historičko naše pravo prema Ugarskoj; jer ja i moji prijatelji želimo samo na ovom historičkom temelju sdruženje ili *confederaciju*, a nikad nebudemo pristati na to, da kraljevina Hrvatska bude razumievana i na dalje pod partes adnexae ili subjugatae.« —

A i njegovo odlično ponašanje u banskoj konferenciji zasvjedočava njegovo staro političko držanje — na historičkom osnovu, gdje je opet dostojan postao prozvati se *prvakom* našim na političkoj njivi, dočim je *prvi* poveo rieč: o županijah, o kancelarijii o sjedinjenju Dalmacije.

I nehotice pada mi na um onaj Schillerov uzklik:

„Es liebt die Welt das Strahlende zu schwärzen
Und das Erhab'ne in den Staub zu zieh'n."

A na dan Kačićeve stogodišnje uspomene dne 13. prosinca 1860. pokazao je odprto učenim toastom prisutnoj množini odlične gospode kod banketa u Narodnom Domu, ono mnienje i onaj smjer, koga se je s poštenjem čvrsto držao i za mladjih godinah, pa jer je taj govor dostojan, da se znade i izvan stienah Narodnoga Doma, i jer je moguć probuditi i podpiriti ponos u narodu za stvar narodnu, evo ga:

„Moja gospodo!

Od starine biaše običaj kod svih izobraženih narodah, a ponapóse kod Slavjanah, slaviti uspomenu velikieh ljudih, osobito po smrti njihovoj.

I mi slavimo danas stogodišnju uspomenu jednoga od najumnijih pjesnikah naših, Andrije Kačića-Miošića, koj uprav prije sto godinah ostavì ovaj sviet, pun borbe i strastih, ali dočim se preseli on u sviet bolji, živi duh njegov jošte u sried njegova naroda.

Oprostite dakle, da tom prilikom, kad o tom pjesniku govoriti želim, rečem koju rieč i o predtečama njegovima, i u obće o pjesničtvu našem hrvatskom, prije Kačića.

Kao što je hrvatska politička historija rodila se i ponajbolje razvijala medju golima skalinama dalmatinskoga primorja, tako se rodi tamo i razvi ponajviše božanski duh umjetnoga pjesničtva.

Biaše istinabog i u ovih stranah kraj, hladne Save i Drave, pjesnikah u staro vrieme, ali oni nepjevahu većom stranom za svoj narod u svome narodnome jeziku, već pjevahu za tudji sviet, u jeziku njegdašnjih gospodarah svieta, te uprav zato izčeznù jim uspomena kod naroda, kao da ih nikad ni bilo nije, pa ako i jednoga Jana Panona, sina plodne Podravine, za najboljeg latinskog pjesnika svoga vieka sav sviet priznaje, narod mu ipak ni za ime nezna.

Medju zidinama veličanstvenog dvora cara Dioklecijana, u sriedištu Dalmacije, porodi se u sriedini *petnajstoga vieka* prvi nama poznati pjesnik hrvatski, kojega pisane pjesme doprle su do nas. Biaše to *Marko Marulić*, poznat svemu učenomu svietu s mudroznanstva, s pjesničtva svoga i s bogoslovnih naukah.

Njegovo rodno mjesto Spliet, što ima položaj na moru tako krasan, kakovim se malo gradovah svieta ponositi može, leži nedaleko od razvalinah prastaroga grada Solina, kod kojega stolovahu kraljevi naši hrvatski i u čijem krugu stojaše velikoliepni hram sv. Stjepana, u kom biahu pokopani kraljevi naši. Tamo pjevahu i moljahu kroz mnoga stoljetja, u gluho doba noći, naši pobožni Benediktinci, za duše kraljevah naših, dočim bijaše kraljevina njihova

već odavna propala, te joj bogate zemlje raznesoše i Mletčani i Niemci i Madjari i Turci.

U Splietu gradu dakle, oko kojega kretao se njegda sav naš politički i crkveni život, rodio se Marko Marulić, koj nam prvi izpjeva krepkim jezikom hrvatskim zgode dvijuh slavnih ženah staroga vieka: junačke Judite i čiste, nevine Susane; koj nam protumači Katona i božanstvene psalme Davidove, ostaviv nakon sebe još mnogih inih pjesamah, što pobožnih, što ljubovnih, koje žalibože još u rukopisih leže.

U isto skoro doba uzkrisì duh pjesničtva našega i u drugom gradu Dalmacije, te se ukoreni tamo tako duboko, da ga za mnoga stoljetja sve nesreće naroda izkoreniti nemogahu. Komu od nas nije barem po imenu poznat grad ovaj? Komu od nas, bio starac, bio mladić, bila žena, bila djevojka, neuzplamti srdce i duša ponosom i uzhitom, kad pomisli na grad Dubrovnik, na tu koljevku i čuvaricu naše slobode i narodnoga života, prosvjetjenog uma i gradjanskog reda i čistote?

Dva umna pjesnika, *Šiško Menčetić* i *Gjore Dàržić*, otvoriše tu kolo u petnaestom vieku čitavoj povorki slavnih pjesnikah, te oni počeše pjevati o onom, što umrla čovjeka duhom do nebesah podiže, što mu čini zemlju rajem, i što ga ublažuje i kriepi u najnesretnijih i najturobnijih danih. — Oni počeše pjevati o ljubavi.— Tko je pomno čitao ljubovne pjesme ovih dvajuh pjesnikah petnaestoga vieka, mogo je slutiti, kako se ljubi na toplom jugu, kako se ljubi u Dubrovniku gradu, gdje je zemlja uzdrmana većnom borbom, tutnjom i trešnjom, gdje s neba grije afrikanska vrućina, a uz obale se ljulja i skače poetički val i slap morski, nataplajući ograde gradske.

Bliže ovamo od Dubrovnika, leži otok Hvar, slavna zibka *Dimitrije Hvaranina*, koj u staro doba iste Rimljane nadvlada. I tu se rodiše u petnaestom vieku dva pjesnika neumrla, *Lučić Hanibal* i *Hektorević Petar*, onaj naš prvi dramatik, koj u svojoj drami »Robinja« opjeva tužne zgode kćeri hrvatskoga bana *Derenčina*, a u svojih ljuvenih pjesmah opisà uzor, to jest ideal, ljepote djevojačke, tolikom krasotom i milinom, da mu ova pjesma slovi medju prvimi umnimi pjesmami naroda našega. Uz njega pristaje mladji mu zemljak *Petar Hektorević*, koj u svojoj povećoj pjesmi »Ribanje,« živahnimi bojami naslikà okretni život mornarski, dočim je prvi upleo u umjetno pjesničtvo i narodne pjesme, kojih slog naš *Kačić* kasnije tako vješto nasljedovà.

Još imam spomenuti jednoga pjesnika, rodjena u petnaestom vieku u Dubrovniku, koj proživivši preko devedeset godinah, kao pustinjak na samotnom malom otočiću Sv. Andrije, zazveknù trubljom mudrosti, poput starih odavnih prorokah izrajelskih, te nam

u svom siromaštvu ostavi prebogatu baštinu u svojih pjesmah: »Na Italiju,« u »Remeti« i »Putniku« te u svojih dramah, *Susani, Abrahamu, Hekubi*, a taj pjesnik biaše veleumni *Mavro Vetranić*.

Kad bi htio o svima našim pjesnicima 16 i 17 vieka, ako i na kratko prozboriti, grešio bi proti vašoj strpljivosti moja gospodo! i dosadio bi Vam; nu nemogu ipak radi saveza s predmetom svetkovanja današnjega dana, da nenapomenem još njeke velikog duha muževe, koji se u ta dva vieka pjesničtvom proslaviše.

Tùj prednjači, glede vremena, svima umni Dubrovčanin *Andrija Čubranović*, koj sa svojim ljubkim slogom u svojih liričkih pjesmah stvorì novu školu pjesničtva našega, koju najslavniji naši stariji i noviji pjesnici sljediti se nestidijahu. — Tu je i uzneśeni *Petar Zoranić* iz Nina, koj jur godine 1536 u svojih »Planinah« o vili Harvatici, to jest o knjižtvu hrvatskom, tako istinito i značajno prosbori, kao da je u sadašnje doba medju nama živio. Za njim ide opet čitav red mudrih Dubrovčanah, medju kojimi *Nikola Nalješković, Marin Dàržić, Savo Bobalić*, dva *Mažibradića, Dinko Ranjina*, i *Dinko Zlatarić*, kao prve zviezde sjaju, te stranom u dramatičkoj, stranom u liričkoj i didaktičkoj poeziji slovijahu. —

Ali neostadoše za njimi ni dva Zadranina: *Juraj Baraković* i *Bàrno Karnarutić*, od kojih prvi »Gjarulu i Vilu Slovinku« krasnim jezikom i duhom izpjevà, a drugi pjevajući o »Ljubavi Pirama i Tisbe" i o »Vazetju grada Sigeta,« u toj pjesni slavni boj oko toga grada živahno opisà, te naša dva u ratu protivna junaka hrvatska, Nikolu Zrinjskoga i Mehmeda Sokolovića opjevà. Oba ova pjesnika dokažuju ujedno, da za njihova života nebijaše u Zadru još utrnuo duh i živòt narodni, kojega u naše doba potlači sasvim duh talijanski. —

Još je u sjajnom kolu ovom i jedna žena, krasna kipa i velikog uma: *Flora Zuzorić*, iz Dubrovnika, kojoj se klanjahu svi naši tada živući pjesnici, kao svojoj kraljici, koju opjevà najveći suvremeni pjesnik Italije, Torkvato Tasso, u dvijuh sonetih, i koja, kad je živila u liepoj Florenciji, obožavana biaše, kao druga Aspazija, tako dobro od mudroga dvora Medicisah, kao od svih učenih ljudih. —

Godine 1588 rodi se u Dubrovniku muž orijaškoga uma, pjesnik kakov se u riedkih stoljetjih radja. Duh, koj snizi sve svoje predšastnike i nasljednike u pjesničtvu. Taj muž bijaše svima nama poznati *Ivan Gundulić*. Da nam nije ništa nakon sebe ostavio taj pjesnik i zajedno knez republike Dubrovačke, nego svoje »Suze sina razmetnoga« i svoju malu pjesmu »o veličanstvu Božjem,« ostala bi mu ipak neumrla slava, i sjajao bi medju

ostalima pjesnicima, kao žarko sunce medju svietlima zviezdama. Njegov epos Osman, njegove drame, njegove prigodne pjesme i prevodi, resiti bi mogli doista svaku veliku literaturu inih izobraženih narodah. kamoli nebi našu ?

Što god ih je za njim pjevalo, isti Palmotić, Kavanjin, i Vitaljić, Gjorgjić, Ivanišević i Kanavelić, nemogahu mu preoteti palmu prvenstva i vladarstva u pjesničtvu.

Ali takodjer ovamo preko Velebita, u sadašnoj Hrvatskoj, ustala su u 17 vieku dva slavna muža u pjesničtvu. Petar grof Zrinjski ban hrvatski i Pavao Ritter-Vitezović iz Senja grada.

Petar Zrinjski, pjevac »Sirene mora jadranskoga,« koju brat njegov Nikola ponajprije magjarski izpjevà, Petar Zrinjski, velim, junački ali nesretni tàj sin domovine naše, koj u pismih svojih tuži, što mu je domovina zapuštena i zanemarena — i kojno si za svetu poslovicu izabrà »Dulce est pro patria mori.« On obistini tú poslovicu svoju sa silovitom i krvnom smrtju svojom. —

Pavao Vitezović htjedè jošte velikim trudom i marljivostju svojom, u duhu uzkrisiti kod nas ono, što je sa smrtju P. Zrinjskoga palo u crni grob, ali preslabe mu bijahu sile, kao i svih nasljednikah njegovih.

Tužno nastade za nas Hrvate vrieme koncem 17 vieka. Dubrovnik biaše polu razoren trešnjom i elementom. Ostala Dalmacija s Hrvatskom i Slavonijom, pogažena od protjeranih Turakah, uzdisaše još uviek pod posljedicama turskih ratovah. Gradove naše počè trovati talijanski i njemački živalj, a pjesnici naši umukoše sve po malo, te oduševljenja nestadè, mrtvilo zavlada, a narod zaboravi na svoju prošastnost.

Tad se dignù iz sried samostana Zaostroškog u Dalmaciji, jedan bosonogi redovnik od ubožkoga reda, ali potomak najslavnije porodice hrvatske, kojemu se znade korjen od osam sto godinah, te on poče obilaziti zemlje jugoslavenske i učiti život i prošastnost razkomadanog naroda našega, i što u životu i u knjigah nadje, to zabilježi svojim zlatnim perom i napisà knjigu »Ugodni razgovor naroda slovinskoga.« Taj muž bijaše Andrija Kačić, kojega stogodišnju uspomenu mi uprav slavimo. —

Njegova knjiga kazà narodu sve zgode i nezgode naših carevah, kraljevah i velikih muževah; ona izpisà bojeve i razpre, dizanje i padnuće naroda našega. — Te dobrodušni naš narod obljubi tú knjigu, kao drugo sveto Evangjelije i tà knjiga nadje ulaz tako dobro u bogatu dvoranu velikašah, kao i u siromašku kolibicu prostaka. — Mornar naš, kad brodi po širokom i burnom moru u raznih stranah svieta, čoban naš, kad páse na kršnih stienah koze i ovce, vojnik, kad mirno stražu straži na kordunu tur-

skom, a i svetjenik i vlastelin, kad je zimno doba, nasladjiva se u toploj sobi knjigom Kačićevom.

Neima doista knjige u narodu našem, što je toliko važna i tolikoput s nova tiskana, kao Razgovor Kačićev; jer je 13 izdanjah dosada doživila. Neima knjige, što je puk naš od tudjinstva toliko branila, koliko knjiga Kačićeva. — Neima knjige, što je toliko samosviest naroda dizala, koliko knjiga Kačićeva. —

Vriedno je dakle, da se tolike zasluge muža, koj je tu knjigu napisao, od svega naroda slave, i da se ugledamo nakon sto godinah u takova čovjeka, kakov bijaše *Kačić*, te da rečemo:

Dao Bog, da se duh onaj u svemu narodu slovinskomu ukriepi i učvrsti, što ga je Andrija Kačić posjejao. Dao Bog, da pjesme one, što nam je *Kačić* o zgodama i nezgodama naroda našega izpjevao, budu učiteljice naše i da nam kažu put, kojim se ide k pravoj sreći i slavi naroda našega. U to ime nazdravljam ja narodu našemu ovom čašom. Dao Bog! da se izpuni što prije što je želio Kačić.« — —

Toliko o Kukuljevićoj značajnosti!

Tko god je od mojih čitateljah pomnjivim okom pratio život i djelovanje znamenitoga ovog muža, bit će primjetio, da se je domovini nastojao odužiti kako samo *riedki* čine, bit će se usavjetovao, da je moralni upliv, kojim taj muž djeluje na druge, *velik i skoro neodoliv*; njegove rieči potiču sve i svakoga na pozornost, a jer su na pravom mjestu, vriednije su od srebra i zlata. Takov će čitatelj misliti o njem, kako sam i ja još godine 1858., kad sam mu pjevao:

„Mrava u radnji, pčelu u izboru
Ti Ivane! slidiš, nu i Hrvate,
Da se jednom ljubezno pobrate,
Nagovaraš u svakom govoru.

A rieči Ti u srdacah dvoru
Slično maču uviek se zahvate,
I koja se druga bratit krate . . . .
Te mač kano šupalj da kroz kuru

Sladki melem od ljubavi bratske
Pušća i živce njom napuni tiela, —
Osnov daše slozi od Hrvatske;

I za kratko Hrvatska je ciela
Ruke sjekla nasilne i tatske — —
A Ti povod pravednog si djela!“

Ove svoje bilježke *od prije*, držao sam za dužnost i kano članćić hrvatskoga naroda, i kano domorodac i rodoljub, i kano štovatelj vrlih težnjah i kriepostnih činah, iznesti na javu, izdavši jih *popunjene* u ovo vrieme, kad nam je uz druge diletante politike i Kukuljevića **jako** treba. Nečinim ja toga može biti nakanom opomenuti Kukuljevića, da u ovo odlučno vrieme ostane vjeran zasvjedočenim svojim *narodnim* težnjam, a još manje zato, da mu budem pred svietom odvjetnik, braneći ga od napadajah i ukorah, u koliko je, i ako se je htjeo iznevjeriti svojim težnjam i posrnuti hotice, nego zato, da opomenem braću i rodoljube, da nesude zlo i naopako, dok nevide djela, dok neimaju šta, te kad je i I. K. S. spao po tobožnjoj (valjda!) nesreći u red prezimenah onih na *»ić«*, te polag svih naporah, gradjanskih zaslugah i narodu koristnih težnjah, nije bio zavriedio ni »frejherije« ni ijednoga »verdienstkrajca« — za čim jamačno nije težao, kad je dapače — negledeć na ono, kako ga je prije njekoć posprdno prozvao u saboru njeki *magjaron*, *šljukom*, koja onamo dolazi, gdje su bolji smoci,*) trpeći takove pogrde za narodnu stranku, koja ga je slala kano poklisara svoga, gdje god joj je najviše trebalo zagovora, a njemu se nisu dozvolili ondje opravdati — kad je, velju, negledeći na prijašne psovke i mržnje sa strane nerodoljubah: pod prijašnjim sustavom nezaboravivih 10 godinah puno imao okapanja i odgovaranja prema tadanjemu upravljanju, kako nam je, što svim, što njekojim samo poznato, sad glede političkih pjesamah: *»Slavjanke«* sad glede članka svoga u Slav. Jugu god. 1848 pod naslovom: *»Pozor Slaveni,«* poslje u svih slavenskih novinah priobćenoga; — zatim opet glede *»Domobrana,«* kojega je namjeravao izdavati M. Bogović, a u najposljednje vrieme pod Koroninom glede *onoga dara*, što ga je dao magjarskim gostovom za magjarsku akademiju, neuzevši ovdje pod durbin i zdravo okò svih tajnih policajah, koji su ga, rek bi, kao vlastita sjena sliedom sliedili — prem kad mu je došao koj inozemac u posjete, kad je rekoh već toliko stradao i dosta, ako je ćutljiv, duševnih bolovah pretrpio: — *da barem ondje nežanje nezahvale i huljenja, gdje se je nadao iskrenom priznanju i ljubavi!* — —

---

*) Narod. Novine g. 1848 str. 67.

. . . . . Quis, talia fanda,
Temperet a lacrymis ? . . . .

Virg. Aen. lib. 2.

Nu Ti gospodine Kukuljeviću! U koliko Te krivo sumnjičaju i potvaraju:

Prezri Ivo! krive kletve
Kletvenikah Tvojih,
I neboj se da će žetve
Brat' trudovah svojih;

Ponajbolje znajuć voće
Da i ptice kljuju,
Kletvenikah znamo zloće:
„Najbolje da psuju."

Pa se tješi onimi riječmi bezsmrtnoga Rusa Državnina:

„ — — Безсмертие прамое —
Въ единомъ Богѣ вѣчно жить
Покой и счастіе сватое
Въ его блаженомь свѣтѣ чтить
О радость! о восторгъ љубезный!
Сийай надежда, лучъ лійа,
Да на крайу возклукну безднъ
Живъ Бог — жива диша мойа!"

Ah! božja je providnost i narodnja sreća htjela, dok se evo dotiskava opis Tvog puno saslužnoga života, da ću moći još ubilježiti uzhit radosti hrvatske omladine, koga čujem i slušam;

Jest radosti uzhit mužu slavni!
Koga-no je pojav baš udesni
Učinio i život ustavni,
Da po rodu glas ori nebesni:

Zagrebačkoj županiji
Da si župan Ti,
Ah od tog se radostniji
Glas još čuo nî.

Što god nam je srdcu nadah bilo
Za narodnost i moć domovine,
Čini nam se — sve se 'e izpunilo
Na glas ovaj — na glas od miline,

Zagrebačkje županije,
D a s i ž u p a n T i
A v r i e d a n s i p o s̆ v e T i j e . . . .
B o g T e p o ž i v i !

Samo presvietli gospodine ostani i nadalje vjera krasnoj svojoj poslovici:

„Niti lievo niti desno, nego stazom djedovah."

88.

U Zagrebu.

Brzotiskom Dragutina Albrechta.

1861.